

VERSLAG

OVER HET

Bestuur en den Toestand der Zaken

VAN DE

STAD TURNHOUT

door het Collegie van Burgemeester en Schepenen, in zijne
zitting van 5 October 1868, voorgedragen.

MDCCCLXVIII

Mijne Heeren,

Overeenkomstig de bepalingen van het art. 70 der gemeentewet, hebben wij de eer UEd. het volgende verslag over het bestuur en den toestand der zaken, voor het dienstjaar 1867-1868, te doen.

TITEL I.

STAAT DER BEVOLKING.

De bevolking van onze stad en derzelver gehuchten, op 31 December 1867, bestond uit 13,791 zielen, te weten : 6659 mannen en 7132 vrouwen.

De algemeene opneming der bevolking op 31 December 1866, met de grootste nauwkeurigheid verricht, bestatigde dit getal op 13590, namelijk 6548 van het mannelijk en 7042 van het vrouwelijk geslacht; waarvan er 12572 de Vlaamsche taal en 980 de Fransche en Vlaamsche taal machtig waren.

5 Personen spraken drie verschillende talen, 5 het Hoogduitsch en een de Duitsche en Vlaamsche taal. Er behoorde op dat tijdstip tot onze bevolking vier stomdooven.

Van het bovenstaande getal van 13590, waren er slechts 2306 mannen en 2031 vrouwen, die konden lezen en

schrijven. En de bevolking was samengesteld uit ongehuwden, de kinderen begrepen, 4098 mannen, 4408 vrouwen; gehuwden : 2150 mannen, 2142 vrouwen; weduwen 300 en weduwen 492. Men telde 2580 kinderen onder de 9 jaren, 1293 jongens en 1287 meisjes.

De nieuwe bevolkings-registers op eene geheele andere wijze ingericht, zijn behoorlijk ingeschreven en kunnen al de gevraagde inlichtingen opleveren.

Beweging van den burgerlijken stand.

GEBORTEN, STERFGEVALLEN, HUWELIJKEN, ECHTSCHIEDINGEN, ERKENDE EN GEWETTIGDE KINDEREN.

De volgende staat toont ten duidelijkste aan de bewegingen van den burgerlijken stand, (geboorten en sterfgevallen), gedurende de jaren 1866 en 1867.

		1866		1867		Verschil in meer		in mia	
JAREN									
		Mannelijke		Vrouwelijke		Wettige		GEBORTEN	
		Mannelijke		Vrouwelijke		Onwettige			
		TOTAAL		TOTAAL					
		Mannelijke		Vrouwelijke		Kinderen en on-gehunden		STERFGEVALLEN	
		Mannelijke		Vrouwelijke		Gehunden			
		Wedowesars		Weduwen					
		TOTAAL		TOTAAL					
		Meerder gestorven dan geboren		Meerder geboren dan gestorven					
		Mannelijke		Vrouwelijke		Wettige		DOOD-GEBOREN in de geboorten en sterfgevallen niet begrepen	
		Mannelijke		Vrouwelijke		Onwettige			
		TOTAAL		TOTAAL					
		Getal tweelingen onder de geboorten begrepen							
								ANMERKINGEN	
<p>Er zijn hier ter stede in 1867 15 personen van het mannelijk en 1 van het vrouwelijk geslacht overleden, die niet woonachtig waren, hetzij er 9 van het mannelijk en 1 van het vrouwelijk geslacht die hier zijn overleden. Er zijn voor en tijdens de haring 15 kinderen overleden.</p>									

Van de sterfgevallen der twee geslachten in 1867, tellen men er die geboren zijn :

In 1773—1777	2
» 1778—1782	4
» 1783—1787	13
» 1788—1792	15
» 1793—1797	27
» 1798—1802	27
» 1803—1807	19
» 1808—1812	16
» 1813—1817	29
» 1818—1822	14
» 1823—1827	14
» 1828—1832	11
» 1833—1837	12
» 1838—1842	7
» 1843—1847	10
» 1848—1852	9
» 1853—1857	11
» 1860	1
» 1861	1
» 1862	4
» 1863	3
» 1864	9
» 1865	15
» 1866	25
» 1867	52
Totaal.	350

Volgens opgaaft zijn er gestorven ten gevolge van :

	MAN.	VR.
Borstwater	10	2
Cholera	4	4
Colique	1	»
Croupe	13	13
Geraaktheid (apoplexie)	4	6
Mede te dragen.	32	25

	MAN.	VR.
Medege dragen.	32	25
Hartziekte	14	20
Herssens ontsteking	9	5
Kanker	»	1
Keelziekte	1	1
Kinderbed	»	3
Loos- en longontsteking	1	7
Luchtpijontsteking	1	»
Maagziekte	7	5
Stuipte	35	29
Teering	38	41
Typhus	17	24
Verongelukking	»	2
Verzwakking	17	15
	<hr/>	<hr/>
	172	178
Overeenkomend totaal.	350	

HUWELIJKEN.

Tusschen jongens en meisjes geboren :

Van 1813—1817	1
» 1823—1827	1
» 1828—1832	6
» 1833—1837	13
» 1838—1842	31
» 1843—1847	10

Tusschen jongens en weduwen geboren :

» 1823—1827	1
» 1828—1832	1
» 1838—1842	3
» 1843—1847	1

Tusschen weduwenaren en meisjes geboren :

» 1808—1812	1
» 1813—1817	1
» 1823—1827	1
» 1828—1832	2
» 1838—1842	2

Mede te dragen. 84

	Medege dragen . . .	84
Tusschen weduwenaren en weduwen geboren :		
Van 1798—1802		1
» 1803—1807		1
» 1818—1822		1
» 1823—1827		2
» 1828—1832		1
	Totaal.	90
In 1866.		112
	Vershil in min.	22

GEWETTIGDE KINDEREN.

		Jongens.	Meisjes.
Van 3 maanden tot 1 jaar		1	3
Id. 1	» 2 »	1	0
Id. 2	» 5 »	1	0
Id. 5	» 10 »	1	1
	Totaal.	8	

VERANDERING VAN WOONPLAATS.

Sedert den 1^e Januari tot en met den 31 December 1867, zijn er in onze stad en in haren buitenkring komen wonen :

Van andere gemeenten van het rijk :	261	mannen,	259	vrouwen.
Van buiten 's lands :				
Uit Frankrijk	4	»	7	»
» Holland	11	»	23	»
Totaal	276	»	289	»

Er zijn tusschen gemeld tijdstip van hier vertrokken :

Naar andere gemeenten in het rijk . .	224	mannen,	237	vrouwen.
» andere koninkrijken en landen . .	24	»	27	»
Totaal . .	248	»	264	»

Gevolgentlijk zijn er in onze stad 28 mannen en 25 vrouwen meerder komen wonen dan vertrokken.

REGISTERS VAN BEVOLKING.

De voorschriften der wet van 2 Juni 1856, en van het koninklijk besluit van 31 October 1866 en die van het gemeente-reglement van 21 November 1856, worden, in het houden der bevolkings-registers, goëd nagekomen.

INBOORLINGSCHAP.

Gedurende het jaar 1867 is er alhier tot het verkrijgen van inboorlingschap, krachtens art. 9 en 10 van het burgerlijk wetboek, eene verklaring gedaan geworden.

AANMERKINGEN OMTRENT HET HOUDEN DER REGISTERS VAN DEN BURGERLIJKEN STAND.

De registers van den burgerlijken stand worden steeds met nauwkeurigheid gehouden.

De heer schepen Diereckx vervult steeds het ambt van gemachtigden openbaren ambtenaar van den burgerlijken stand.

VERIFICATIE DER REGISTERS VAN DEN BURGERLIJKEN STAND.

De nedergelegde registers over 1867 hebben aan den procureur des konings geene aanleiding tot aanmerkingen gegeven.

TITEL II. GEMEENTE-BESTUUR.

Gemeente-raad.

In onzen gemeente-raad is geene enkele vacatuur.

Gedurende 1867 heeft de raad 23 zittingen gehouden, waar in 105 verschillende zaken zijn behandeld geworden.

De gewone zittingen van het collegie worden op Dinsdag en Zaterdag, ten 11 1/2 ure 's morgens gehouden.

Het getal der zittingen van het collegie, waarvan processen-verbaal in 1867 zijn opgemaakt, belooft tot 70.

Personeel en inrichting der bureolen.

Zonder verandering.

Kieslijsten.

De kieslijsten over de jaren 1868 en 1867 geven bij vergelijking den volgende uitslag :

JAREN	KIEZING VOOR DE VORMING		
	der wetgevende kamers	van den provincialen raad	van den gemeente-raad
1868	232	250	280
1867	233	262	301
Verschil	(in meer ")	(in meer ")	(in meer ")
	1	3	11

De herziening van deze lijsten heeft andermaal geene aanleiding tot reklamen gegeven.

Op de kieslijsten voor de wetgevende kamers en van den provincialen raad zijn er in 1868 doorgeschrapd :

7 Personen, welke voor de herziening der gezegde lijsten waren overleden

6. Welke de stad hadden verlaten.

3 Die den vereischten cijns niet meer betalen. Integendeel zijn er 15 nieuwe kiezers op dezelfde lijsten gebracht.

Voor de hiervoor aangehaalde redenen zijn er op de gemeente-kieslijsten insgelijks negentien personen doorgeschrapd, en zeven andere personen als nieuwe kiezers ingeschreven geworden.

Ziehier de herhalende tabel der verschillende stâten en beroepen, waartoe de personen, op de kieslijst voor de wetgevende kamers gebracht, behooren :

Advokaten en procureurs of avoués	4
Ambachtslieden	20
Ambtenaars of beambten van den Staat	12
Idem van de gemeente en der provincie	5
Aannemers, metsers en huisschilders	8
Brood- en banketbakkers	6
Bankiers	2
Beeldhouwers	1
Beenhouwers	2
Brouwers	5
Drukkers en boekverkoopers	2
Genes- en heelmeeesters	4
Handelaars	23
Herbergiers en logementhouders	12
Kooplieden en wisselhandelaars	10
Landbouwers	32
Ministers der eerediensten	5

	Medege dragen.	155
Molenaars		4
Notarissen		4
Nijverheids-oefenaars		20
Professoren-onderwijzers		1
Rechters en raadsheeren		3
Renteniers en eigenaars		13
Tappers en slijters		33
Zilvermeden		2
Andere beroepen		8
	Totaal.	252

Lijst der jurij.

De herziene naamlijst der personen, die in onze stad als jurij kunnen worden geroepen, belooft voor dit jaar op 53. Het verleden jaar was dit getal 49.

Kiezingen.

De kiezing voor de gedeeltelijke hernieuwing van den provincialen raad, welke ingevolge het koninklijk besluit van 30 April II. heeft plaats gehad, heeft voor uitslag opgeleverd dat, de aftredende leden de heeren J. de Fierlant en J. Roest, om zoo te zeggen, eenstemmig zijn herkozen geworden. 184 Stemmers hadden hun recht uitgeoefend.

Overeenkomstig het koninklijk besluit van 13 Mei I.I. heeft er voor de gedeeltelijke hernieuwing der kamers van Volksvertegenwoordigers, op 9 Juni daaropvolgende, insgelijks eene kiezing plaats gehad voor ons arrondissement, waar bij de heeren aftredende leden Coomans, de Zerezo de Tejada en Nothomb zijn herkozen geworden.

Bij deze kiezing hebben de heeren de Zerezo de Tejada 976, Coomans 767, Nothomb 762, Roest-Van Pelt 221, Aug. Diercxsens 207 stemmen verkregen.

4019 Kiezers hebben komen stemmen.

Beweging der zaken van het bestuur en stadsschriften.

Zonder verandering; zie ons verslag over 1856-1857.

Gemeente-goederen.

ROERENDE EN ONROERENDE GOEDEREN.

Deze hebben sedert ons laatste verslag geene verandering ondergaan.

Aankoopingen, verkooping en mangelingen.

Er zijn geene aankoopingen, verkooping noch mangelingen sedert ons laatste verslag geschied.

Botwistbare zaken.

Geene.

Gemeente-reglementen.

Sedert ons laatste verslag zijn er geene nieuwe reglementen in zwang gesteld.

TITEL III.

GEMEENTE-INKOMSTEN.

Ontleding der gemeente-rekening van 1867 en waardeering der begrooting van 1869.

GEWONE EN BUITENGEWONE ONTVANGSTEN.

a. GEWONE.

Erfelijke inkomsten.

	Rekening.	Begrooting
Verhuring van huizen en andere opbrengende gebouwen	fr. 1995,00	2150,00
Verkoop van turf, schadden, hout en strooisel.	114,10	300,00

Gemachtigde heffingen, schattingen en belastingen.

Voor het onderhouden en verbeteren der buurtwegen	4083,05	4200,00
Opbrengst van het staangeld in het vleeschhuis.	472,50	300,00
Gewone additioneele centimen op de belastingen.	3162,01	3300,00
1/2 der belastingen op de honden.	478,58	400,00
Aandeel der stad voor de afgeschafte octrooi-rechten, volgens de wet	64900,00	64900,00
Belasting op de paarden, ossen en voorgevels der huizen	11445,24	11500,00
Item op de rijtuigen op veren of riemen	455,00	450,00
Opbrengst der boeten	221,65	150,00

Andere ontvangsten.

Opbrengst der akten van den burgerlijken stand.	132,05	100,00
Mede te dragen.	87460,08	87750,00

Medege dragen Rekening. Begrooting.
fr. 87460,08 87750,80

b. BUITENGEWONE.

Goed slot der vorige rekening	30759,48	
Overschot der vorige dienstjaren op de begrooting.	00,00	7799,27
Toelage van de provincie voor de stads-lee-kenschool	600,00	300,00
Id. id. voor het inrichten eener muziekschool.	00,00	1000,00
Id. id. voor het lager onderwijs	4900,00	5200,00
Id. id. voor het bouwen eener kerk te Sever-donck	00,00	10000,00
Id. id. van het gouvernement en de provincie voor het bouwen der stads-kosteloze jon-gensschool	00,00	500,00
Vershillende ontvangsten	356,64	300,00
Buitengewone opcentimen.	8740,77	9300,00
Som te ontvangen voor het uitbetalen aan de liefdadige gestichten	00,00	1000,00
Teruggave van den verleenden onderstand aan behoeftige reizigers	00,00	150,00
Militaire logementen, transporten, enz.	10,48	1000,00
Teruggave van de verschotten gedaan voor de kuisching der rivieren <i>ex-officio</i> , ten laste der boordeigenaars	00,00	100,00
Opbrengst van reeds verleende en nog te verleene concessiën voor begraafplaatsen op het gemeente kerkhof	1704,00	400,00
Vermoedelijke opbrengst van den geplaatsten barreel op den steenweg naar Merxplas	440,00	00,00
Bedrag van eene te doene leening voor het betalen der bijdrage van de stad voor het bouwen van een nieuw gasthuis, voor het vergrooten der stads-kosteloze jongensschool, voor het kasseien der Victorie- en St Antonius-straat en andere werken van openbaar nut, alsmede voor het amortiseeren van de stads-leening van 1847, enz.	00 00	130000,00

Mede te dragen fr. 134971,45 254709,27

	Rekening.	Begrooting.
Medege dragen fr.	134971,45	254790,27
Te korten op den aannemingsprijs der stads-kostelooze jongensschool	00,00	2000,00
Algemeene ontvangsten en opbrengsten van het gaz-fabriek	25917,54	38000,00
Bedrag der schoolgelden voor de betalende leerlingen te Severdonek	501,50	500,00
Totaal fr.	161390,49	205299,27

GEWONE EN BUITENGEWONE UITGAVEN,

	Rekening.	Begrooting.
1 ^e Kapittel. Huishoudelijk plaatselijk bestuur.	14619,42	15220,00
2 ^e " Publieke veiligheids- en gezondheids-gesteltenis, enz.	35150,68	46600,00
3 ^e " Gemeente-werken.	6306,51	6350,00
4 ^e " Handel en scheepvaart	00,00	00,00
5 ^e " Caserneering, logement en militaire transporten.	7,06	1000,00
6 ^e " Publieke weldadigheid.	26572,31	33750,00
7 ^e " Eeredienst	900,00	900,00
8 ^e " Openbaar onderwijs	12765,00	13250,00
9 ^e " Schoone kunsten	3141,49	2000,00
10 ^e " Gevestigde schuld	14002,51	27472,95
11 ^e " Regelingen	94,74	51,30
12 ^e " Herhalingen.	3717,84	7650,00
13 ^e " Buitengewone uitgaven	5085,01	9291,75
14 ^e " Verschillende uitgaven.	1298 93	1830,00
15 ^e " Nieuwe werken en bijzondere uitgaven	5273,76	117700,00
Totaal fr.	128935,26	286166,00

Uitkomst van de begrooting van 1869.

Ontvangsten	fr.	295290,27
Uitgaven	"	286166,00
Boni fr.		9133,27

Schulden.

Wegens de stads schulden hebben wij geene verandering aan te stippen.

Leeningen.

Op de stads leeningen in ons laatste verslag opgegeven, is er sedert een kapitaal van fr. 5300,00 afgelegd geworden.

De som van fr. 6000,00 bij middel van kasbons aan 4 1/2 o/o geleend, zijn wij voornemens het toekomende jaar af te leggen, alsook de nog in handen zijnde obligatiën van 1847, welke met de gelden van de nieuwe te doene leening zullen worden vernietigd.

Financiële gesteltenis.

Ofschoon stads financiële toestand tot nu voldoende blijft om hare gewone uitgaven te dekken, zal zij evenwel verplicht zijn van voor de te doene bijdrage voor het bouwen van een nieuw gasthuis, voor het vergrooten der stads kostelooze scholen, voor het kasseien der Victorie- en Ste Antonius straat en andere openbare nuttige werken, nog al eene merkelijke leening te doen. Edoch, hopen wij deze nieuwe leening dusdanig te kunnen bewerkstelligen, dat ten gevolge van eene bijzondere financiële schikking, en in aanmerking nemende, het crediet dat men ten rechte aan onze stad toekent, de opofferingen het aanstaande jaar van de burgers te vragen, niet zoo groot zullen zijn, als men het zoude hebben kunnen denken.

Comptabiliteit.

BEGROOTING VAN 1868.

De stedelijke begrooting voor het loopende dienstjaar 1868 is door de bestendige deputatie van den provincialen raad in zijne zitting van 17 Januari II. vastgesteld, te weten :

De ontvangsten op	fr.	175370,22
De uitgaven op	»	174515,96
En het overschot op	»	863,26

Rekening.

De rekening door den gemeente-ontvanger over het dienstjaar 1867 ingezonden, zal voor regeling aantoonen :

Dat de ontvangsten van allerlei aard bedragen	fr.	161390,49
Dat de gewone en buitengewone uitgaven belopen tot	»	128935,26
En het goed slot op	»	32455,23

Pensioenkas.

Zie ons verslag over 1853-1854.

TITEL IV.

LIEFDADIGE GESTICHTEN.

Bureel van weldadigheid.

Stads Armbestuur blijft steeds zijne moeilijke taak met ijver en nauwgezetheid volbrengen. Wij moeten gelukkiglijk van geene veranderingen in het personeel gewag maken.

Het bestuur bestaat, volgens uittredings-orde, uit de heeren :

C. A. De Fierlant.
F. Van Pelt, zoon.
J. Van Ravestyn-Dierekx.
L. Van Bouwel.
E. Hendrickx.

Roerende en onroerende goederen.

Deze hebben geene veranderingen ondergaan.

Giften en legaten.

Sedert ons laatste verslag is het bureel, ten gevolge van verleende concessie voor begraafplaats op het gemeentekerkhof, met eene gift onder de levenden van fr. 500 door de weduwe en kinderen van den heer Josephus Van Hulsel alhier begunstigd geworden.

Aankoopingen, verkooping en mangelingen.

Zie hiervoren onder den titel : *Roerende en onroerende goederen.*

Afleggingen en aanleggingen van kapitalen.

De afleggingen sedert 1^e September 1867 aan het bureel gedaan, bestaan uit drie obligatiën, eene van fr. 1000 en twee van fr. 500 van de stads-leeningen.

Met deze penningen, alsmede met de golden, voortkomende van de gifte hiervoren gemeld, heeft de bestiering van het bureel een nominaal kapitaal op den Staat van fr. 2500 aan 4 1/2 o/o verkregen.

Comptabiliteit.

De rekening van den Ontvanger van 1867 is moerder uitgebreid, en vroeger dan de verledene jaren ingezonden geworden.

De ingezondene rekening over het dienstjaar 1867, geeft op :

Dat de ontvangsten van allen aard bedragen.	fr.	39360,50
Dat de gewone en buitengewone uitgaven beloopten.	»	37053,48
En dat het goed slot bedraagt.	»	2307,02

De vastgestelde begrooting voor het loopende dienstjaar 1868, hierin begrepen een onderstand van de stad van fr. 30000,00 bedraagt in :

Ontvangsten	fr.	46916,45
Uitgaven	»	46842,19
Overschot	»	74,26

Statistieke opgave van behoefteigheid.

Gedurende het jaar 1867 heeft ons bureel van weldadigheid 1129 personen ondersteund, te weten : 638 het geheele jaar, 148 meer dan zes maanden, 151 meer dan drij maanden en 192 toevallig nu en dan. In het getal der ondersteunde behoefteige personen zijn begrepen die, waarvoor de gemeente Oud-Turnhout 18 o/o moet bijdragen.

De meeste kosten, die een enkel persoon aan de stad, binnen het jaar, heeft veroorzaakt, beloopten tot fr. 276,00.

Onderstands-uitdeelingen.

De uitdeeling, door ons armbestuur gedaan, zelfs tot onderstand van personen, welke alhier hunne woonplaats hebben, behoort, volgens de rekening van 1867, te weten :

In geld	fr.	3300,00
In brood	»	6397,02
In kleederen en lijnwaad	»	1473,40
Mede te dragen.	»	11370,42

	Medege dragen.	fr.	11370,42
Voor geneesmiddelen.	»	1270,50	
Jaarwedde van de genees-, heel- en vroedmeesters.	»	1873,31	
Voor mondkosten der bestedingen.	»	15870,84	
Voor huishuren.	»	1770,37	
Voor doods-kisten en begraafkosten.	»	422,64	
Voor onderstand aan vreemdelingen.	»	2530,50	
Behalve den geldelijken onderstand van fr. 19500,00 heeft de stad nog betaald voor : Verplegingskosten in vreemde hospitalen, enz., onderstand aan ons gasthuis, enz., en onderhoudskosten van behoefteigen in de bedelaars-werkhuizen	»	8905,57	
	Samen.	»	44023,15

In de mondkosten der bestedingen is begrepen eene som van fr. 4335,33, voor de zinneloozen ten laste der stad, door het Armbestuur te Brugge en te Erps-Querbs geplaatst.

Betwistbare zaken.

Zie ons verslag over 1864-1865.

Godshuizen.

BESTUUR.

Ten gevolge der benoeming van den heer F. Loyens-Joosen, in vervanging van den eerw. heer J. H. Jacobs, bestaat de bestiering onzer Godshuizen, volgens uitredingsorde, uit de heeren :

- Van Lissum, Ignatius.
- Dockx, Franciscus.
- De Fierlant, Carolus Antonius.
- Van Genechten, Waltherus Franciscus Joannes.
- Loyens-Joosen, Franciscus.

Roerende en onroerende goederen.

De eigendommen van Ste Elisabeths gasthuis hebben door het verkoopen van grond tegen de Warande straat slechts eenige veranderingen ondergaan. Deze verkochte grond heeft fr. 4845,00 opgebracht. Het gasthuis heeft ook eenige boomen voor fr. 850,90 verkocht, en voor schadevergoeding van den staat met het doorbreken der vaart, in 1866 ontvangen fr. 603,00. Het meisjes weezenhuis heeft twee woningen in het Beggijnen straatje voor fr. 4000,00 verkocht.

Giften en legaten.

De godshuizen zijn begunstigd geworden met de volgende giften, te weten : Ste Elisabeths gasthuis, voor het bekomen van concessien voor begraafplaatsen op het gemeentekerkhof, 1° met eene gifte onder de levenden van fr. 250, van vrouwe weduwe Jh. Van Hulsel alhier; en 2° Het meisjes weezenhuis met eene gifte van de voornoemde vrouwe weduwe Van Hulsel, van fr. 250.

Aankoopingen, verkooping en mangelingen.

Zie hiervoor titel : *Roerende en onroerende goederen.*

Afleggingen en aanleggingen van kapitalen.

De afleggingen aan de Godshuizen gedaan, zijn de volgende :
1° Eene obligatie van fr. 500,00 door de stad, in den tijd voor het gasthuis genomen.

2° Aan het Beggijnhof, eene obligatie van de stad Antwerpen, groot Ned. f. 1375,00, wedergegeven met fr. 2911,50, en een lot van dezelve stad, groot Ned. f. 47,50 of fr. 100,53.

Met deze en andere penningen is er aangelegd geworden :
1° Ten voordeele van het meisjes weezenhuis, eene inschrijving op 's lands grootboek, van fr. 4000,00, 4 1/2 o/o, 5^e serie, N° 3935; op naam van Ste Elisabeths gasthuis,
2° eene dito van fr. 1500,00, 4 1/2 o/o, 3^e serie, N° 15891 en 3° eene dito van fr. 500,00, 4 1/2 o/o, 5^e serie, N° 4470; en 4° ten voordeele van St Pieters godshuis, eene dito van fr. 3000,00, 4 1/2 o/o, 5^e serie, N° 4585.
Overigens is er nog voor het gasthuis in de spaarkas gestort, eene som van fr. 4845.

Comptabiliteit.

De comptabiliteit wordt bij volharding op eenen goeden voet gehouden.

De vastgestelde begrootingen voor het loopende dienstjaar 1868 bedragen, te weten :

	Ontvangsten.	Uitgaven.	Overschot.
Gasthuis	fr. 18982,38	fr. 18870,72	fr. 102,06
Beggijnhof	» 17708,25	» 17598,58	» 109,67
S ^t Pieters godshuis	» 28119,03	» 28086,08	» 33,25
Algemeen totaal	fr. 64870,56	fr. 64564,98	fr. 305,58
Die voor 1867 bedroegen »	49730,82	» 49693,32	» 44,50
Verschil in meer	fr. 15130,74	fr. 14869,60	fr. 261,08

Dit verschil in meer komt namelijk voort, eensdeels : door de subsidie van fr. 4800,00, die de stad aan St Pieters godshuis voor het dekken van een deficit heeft moeten verleen; en anderdeels : voor de herplaatsing van kapitalen, wegens verkochte eigendommen en afgelegde renten, welke voor eene som van fr. 13215,25 in de begrootingen van de drie gestichten voorkomen.

De ingezondene rekeningen over het dienstjaar 1867 bedragen, te weten :

	Ontvangsten.	Uitgaven.	Overschot.
Gasthuis	fr. 14271,03	fr. 14236,79	fr. 34,24
Beggijnhof	» 13006,60	» 14205,22	» 801,38
S ^t Pieters godshuis	» 22722,92	» 20865,58	» 1857,34
Algemeen totaal	fr. 52000,55	fr. 49307,59	fr. 2692,96

Betwistbare zaken.

Geene.

Fondatie en infirmerij op het Beggijnhof.

Deswege hebben wij geene verandering aan te stippen. Deze twee gestichten onderhouden nog, de fondatie negen en de infirmerij vier, samen 13 beggijnen. De huishoudelijke bestiering is nog dezelfde.

Opgaaf der verzorgde zieken in het gasthuis.

Van 1 September 1867 tot 1 September II. zijn er in genoemd gesticht opgenomen 221 personen, te weten :

Van deze 221 personen waren er ten laste van Turnhout	176
Van andere gemeenten	23
Vreemd aan het rijk	6
Voor hunne penningen	16
Totaal	221

Nogmaals kunnen wij met genoegen blijven herhalen, dat de huishoudelijke en geestelijke bestiering van ons gasthuis allen lof blijft verdienen.

Andermaal hebben wij het verlies te betreuren van twee oude achtbare gasthuis-nonnen, die gedurende eene lange reeks van jaren, onschatbare diensten aan stads inwoneren

bewezen, en om zoo te zeggen alhier eene gansche nieuwe bevolking hebben gezien. Zuster Theresia, in de wereld Magdalena Feyen, was sedert 14 September 1801 als religieuse in 't gasthuis, en zuster Agnes, in de wereld Anna Maria Briers, sedert 29 September 1818, hebben op 21 December 1867 en 21 Februari II. het tijdelijke met het eeuwige verwisseld. De eerstgenoemde in den ouderdom van 85 en de tweede in dien van 75 jaren.

St Pieters-godshuis.

Dit liefdadig gesticht, sedert 1856 bekomen, wordt door 8 religieuzen van het orde van S^t. Elisabeth en Franciscus bestuurd, en bevat thans 38 meisjes, 29 jongens, 21 oude vrouwen en 27 oude mannen.

De raad is voor dit jaar nogmaals verplicht geweest grootte onderstanden aan dit liefdadig gesticht te verleenen, namelijk fr. 2600,00 voor den huishoudelijken dienst te kunnen verzekeren, en fr. 2200,00 voor het dekken van den deficit van 1866.

Integendeel hebben wij volgens de rekening van 1867 bestatigd, dat de winsten van het gesticht, voornamelijk van de weezen, waaronder men 15 à 16 boekbinders telt, nog altoos vermeerderen. Gedurende het jaar 1867 bedragen deze winsten, te weten :

Van de oude mannen	fr. 511,92
» » vrouwen	» 225,35
» » jongens weezen	» 4555,58
» » meisjes	» 2223,36
Totaal	fr. 7516,21

Zinneloozen.

Het getal zinneloozen, tot onze stad behoorende, is met 4 verminderd en belooft nog 27.

Ons armbestuur heeft in St. Hubertus en in St. Julianus-gasthuis te Brugge en in St. Josephus-gasthuis te Erps-Querbs te onderhouden.	21
Door hunne familie worden onderhouden	6
Overeenkomend totaal.	27

Blinden en stomdooven.

Zie ons vorig verslag.

Bedelaars-werkhuis.

Het getal bedelaars, waarvan de stad te Hoogstraten en elders de onderhoudskosten betaalt, blijft omtrent hetzelfde. Wij blijven steeds, wanneer wij overtuigd zijn, dat zij met hunnen arbeid den kost kunnen winnen, hunne in vrijheidstelling vragen.

Gedurende het 4 ^e kwartaal 1867 zijn er geweest	6
„ 1 ^e „ 1868 „	8
„ 2 ^e „ „ „	6
„ 3 ^e „ „ „	8
Totaal.	28

TITEL V.

EEREDIENST.

Geestelijkheid, kloosters, geestelijke corporatiën, enz.

Wegens de geestelijkheid van onze stad eigenlijk gezegd, hebben wij de volgende verandering te melden, namelijk : de eerw. heer Van den Wyngaerdt, desservant te Severdonck, heeft zijn ontslag gegeven, en is op 10 September nog niet vervangen, en den eerw. heer V. Brems, gepen-

sionneerden desservant van Schoonbroeck, heeft zich te Merxplas gevestigd. De eerw. heer Verhagen, vroeger onderpastoor te Thisselt, is als hulp priester in vervanging van den eerw. heer De Loecker, alhier aangesteld; en de eerw. heer P. Mertens, gepensionneerd pastoor van Pulle, is alhier ter stede komen wonen.

De ons bekende veranderingen, die het personeel in St. Josephs-collegie heeft ondergaan, zijn de volgende :

De eerw. heeren L. Vercaingne, J. P. Wagner, F. L. E. Van den Borne, zijn het collegie komen bewonen, terwijl de eerw. heeren C. Cavereel naar Leuven en L. Delplace naar Bergen (Henegouw) zijn vertrokken.

Kerkfabrieken.

De benoemingen en de kiezingen voor de kerkfabrieken en de bureelen der kerkmeesters blijven jaarlijks in de maand April, overeenkomstig het decreet van 30 December 1809, geschieden.

De rekeningen over 1867, die ter stads secretarij zijn overgelegd en door Zijne Eminentie den Kardinaal-Aartsbisschop zijn goedgekeurd geworden, geven de volgende uitkomst :

a. St. PIETERS-KERK

Gewone en buitengewone ontvangsten	fr. 16332,08
Uitgaven van allen aard	„ 16347,75
Overshot	fr. 184,33

b. DE KERK VAN O. L. V. TE SEVERDONCK,

Ontvangsten	fr. 843,02
Uitgaven	„ 840,84
Overshot	fr. 2,18

De vastgestelde begrootingen voor 1869 bedragen :

a. VOOR S^t. PIETERS-KERK.

Gewone en buitengewone ontvangsten	fr. 17071,78
Uitgaven van allen aard	» 17062,22
	Overschot fr. 9,56

b. VOOR DE KERK VAN O. L. V. TE SEVERDONCK.

Gewone en buitengewone ontvangsten	fr. 945,67
Uitgaven van allen aard	» 945,14
	Overschot fr. 0,53

Roerende en onroerende goederen:

Hierover hebben wij geene verandering aan te stippen.

Giften en legaten.

Nihil.

Afleggingen en aanleggingen van kapitalen.

Er is sedert ons laatste verslag door S^t. Pieters-kerk eene rente van fr. 1000,00, aan 4 1/2 o/o, op de goederen van A. Gils te Raevens, uitgezet. Geene afleggingen van kapitalen zijn er gedaan geworden.

TITEL VI.

OPENBAAR ONDERWIJS.

Collegie van middelbaar onderwijs

Het is ons aangenaam van bij voortdoring te kunnen herhalen, dat ons S^t. Joseph-collegie, zijne reeds verworven faam niet alleen blijft behouden, maar nog jaarlijks vermeerderd.

In genoemd collegie, alwaar men niettegenstaande de duurte der levensmiddelen, aan eenen gematigden prijs zeer uitgebreide kennissen kan aanleeren, waren er voor de vacantie 229 studenten, te weten : 152 *internen* en 77 *externen*.

Het strekt ons tot genoegen te kunnen verhalen, dat de heeren L. Boone, C. Wouters, Alp. Hendrickx, Alb. Kruyfhoofd, J. Wagemans, L. Van Ostade, allen van Turnhout, J. Bax van Poppel, Alb. De Bougne van Wechert, J. Peeters van Gierle, Ch. Michiels van Keerbergen, allen leerlingen van S^t. Joseph's-collegie alhier, hun exaam hebben afgelegd om in het klein seminarie van Meehelen te worden aangenomen.

Middelbare school.

Het bestierend bureel der Staats middelbare school heeft geene verandering ondergaan.

In het onderwijzend personeel is er tot heden toe, 11 September, slechts eene verandering geschied, namelijk dat de heer C. Hof, de tweede onderwijzer Victor Louis, te Beaumont geplaatst, heeft vervangen.

Op 1 Januari 1868 telde men in de school 225 leerlingen; 57 voor de klassen van middelbaar onderwijs, 110 voor de klassen der Fransche voorbereidende afdeeling en 58 voor de klassen der Vlaamsche afdeeling.

Nogmaals hebben wij het genoegen van te kunnen zeggen dat J. De Brouwer van Weelde, leerling onzer middelbare school, met 64 punten de eerste eervolle melding of tweede benoeming in het bijzonder of Vlaamsch konkoers heeft bekomen.

Het voorgedragen ontwerp, welke de leerlingen te behandelen hebben gehad, was uitermate moeielijk.

Er zijn dit jaar geene prijzen voor het Vlaamsch verleend geworden.

De leerling, welke de eerste benoeming bekwam, had 66 punten gewonnen, dus slechts twee punten meer dan onze leerling De Brouwer.

Onze middelbare school heeft dit jaar twee leerlingen naar den algemeenen en bijzonderen prijskamp gezonden.

Van het algemeen konkoers is de uitslag op heden, 11 September nog niet bekend. Wij hopen hier over het toekomende jaar gunstig te zullen mogen spreken.

Gemeente lagere scholen.

Onze gemeente school-onderwijzers, blijven bij volharding aan het doel, dat zij moeten beantwoorden, betrachten en verdienen bij voortdoring het vertrouwen in hun gesteld.

Voor het schooljaar 1868-1869, zijn er voor het kosteloos onderwijs ingeschreven, te weten :

Jongens in de stads-school onder de bestiering van den heer Schools	282
Jongens in de school te Severdonck, onderwijzer de heer Boeckx	25
Stads meisjes-school, onder de bestiering van mejufvrouw Rosalia Van Biesen	117
Meisjes-school te Severdonck	4
Totaal.	428

Bijzondere lagere scholen, bewaarscholen, scholen voor bejaarde personen en zondagscholen

Zie ons verslag over 1858-1859.

Scholen van nijverheid, kunsten, ambachten en normaalscholen.

Deze bestaan hier ter stede niet.

Onderwijzend personeel, jaarwedden der onderwijzers, enz.

Het onderwijzend personeel onzer lagere scholen heeft sedert ons laatste verslag de volgende verandering ondergaan. Jufvrouw Horemans is in vervanging van de eerste ondermeesteres, C. Van Biesen, genoemd geworden, en jufvrouw Wyckmans, heeft de eerstgenoemde in de kosteloze meisjes-school vervangen.

Volgens de stedelijke begrooting is er, voor het loopende dienstjaar, door de stad toegestaan :

1 ^e Voor de school van middelbaar onderwijs, onderstand	fr. 3450,00
2 ^e Voor de stads kosteloze school voor jongens en meisjes, en voor de school te Severdonck.	» 9195,00
Totaal.	» 12645,00

Schoollokalen.

De vergrootingswerken van de stads kosteloze jongens-school, in de Nieuwstraat, waarvan wij het verledene jaar gewag maakte, zijn om zoo te zeggen voltooid. Dezelve zijn door den aannemer J. B. Geens van Oevel openbaarlijk aangenomen geworden voor de som van fr. 25,000,00.

Men zal eerlang tot opofferingen voor eene grootere stads kosteloze meisjesschool moeten overgaan. De lokalen der tegenwoordige zijn niet voldoende en laten veel te wenschen over.

Onderstand voor het lager onderwijs.

De stad heeft voor het lager onderwijs voor het loopende jaar wederom eenen onderstand van 4900 francs ontvangen.

Bijzondere kostscholen.

De bijzondere kostschool voor meisjes, door de Kanonikers van het H. Graf gehouden, blijft steeds onder alle punten aanbevelenswaardig.

Men telt thans in die school 48 pensionnaires, te weten: 6 uit Holland, 2 uit Engeland en 40 uit ons land.

Buiten de kostschool ontvangen er 210 meisjes het onderwijs, 130 tegen betaling en 80 kosteloos.

TITEL VII.

SCHOONE KUNSTEN, WETENSCHAPPEN EN LETTEREN.

Teekenschool.

Stads teekenschool heeft sedert vier jaren veel gewonnen. Dezelve zal nog van meer modellen worden voorzien, ofschoon wij voor 1869 deswegens het crediet niet hebben moeten verhoogen. De ordetucht wordt goed door de leerlingen nagekomen.

In het afgelopen schooljaar telde men in stads teekenschool 110 leerlingen, waarvan er :

33 Den koers van de bouwkunde hebben gevolgd.

20 Idem de grondleer van het figuur.

25 Idem het figuur.

18 Idem ornamenten.

17 Idem beeldhouwkunde.

25 Idem landschapteekening, enz., enz. (gemengde koers uit de leerlingen der school samengesteld).

Bijzondere verzameling van kunstvoorwerpen en oudheden.

Over de bijzondere verzamelingen van kunstvoorwerpen en oudheden van de heeren Van Genechten, J. Van Hal en Ignatius Loyens, van wier belangrijkheid wij in alle onze vroegere verslagen gewag hebben gemaakt, en welkers verscheidenheid, goede schikking en vertooning, aan ieder bezoeker en oudheidkenner genoegzaam verschaft, moeten wij zeggen :

Dat de verzameling van den heere Van Genechten, gepensionneerde eere-voorzitter onzer rechtbank van eersten aanleg, andermaal is vermeerderd met twee thee-schoteltjens en een kopje in porcelijn dat men *Rosecijerschaal* noemt, alsmede van twee schotels van *Worchesters* porcelijn, hetwelk bij de Hollandsche liefhebbers zeer geacht is. ZEd. heeft nog aangekocht eene kostelijke pendule, en *boule*, van den tijd van Lodewijk XIV, alsook eene kas van eik en ebbenhout, in den stijl van Vredeman-De Vries, en een figuurke van Weenensch porcelijn, *Bachus* verbeeldende, gemaakt in het opgericht beroemd keizerlijk fabriek aldaar in 1720.

Betrekkelijk het cabinet van den heer Van Hal, dat insgelijks jaarlijks belangrijker wordt, en door alle ware kenners is geroemd, hebben wij dit jaar geene bijzondere inlichtingen bekomen.

De verzameling van den heer Loyens is vermeerderd geworden, door meubelen van verschillenden aard en gebruik van het tijdstip van Lodewijk XIII (Vlaamsche school) echte oorsprong, en door eenige heerlijke fayence en porcelijnen stukken van prijs:

Muziekgenootschappen.

Zie ons verslag over 1865-1866.

Muziekscholen.

Onze gemeente-raad heeft in zijne zitting van 7 September II. de oprichting eener muziekschool alhier ter stede besloten, en tevens een aanvullings crediet voor de eerste inrichting gestemd.

Letterkundige genootschappen.

Zie ons verslag over 1865-1866.

TITEL VIII.

GEZONDHEIDSDIENST (HYGIËNE) EN
OPENBARE GEZONDHEIDS-GESTELTENIS.

Wegens het *geneeskundig toezicht*, het *geneeskundig personeel* en de *commissie voor de gezondheid* hebben wij alleenlijk eene verandering mede te deelen, namelijk dat de heer doctoer J. B. Vermeirsch, zich alhier heeft gevestigd.

Openbare gezondheids-gesteltenis.

De openbare gezondheid is in onze stad zeer voldoende.

Koepokinenting.

Zie ons verslag over 1848-1849.

Zindelijkheid der straten.

Zie ons verslag over 1852-1853.

Gymnastique of lichaams oefeningen.

Zie ons verslag over 1851-1852.

Begravenissen.

Zie ons verslag over 1850-1851.
Er zijn sedert een jaar geene vergunningen voor begraafplaatsen op het gemeente-kerkhof gevraagd geworden.

Rampen en ongelukken.

Sedert 1 September 1867 tot 10 September II. hebben wij zes brandrampen aan te stippen, namelijk de stal van den heer Van der Heyden-Borghs, in het Papenstraatje, in huur bij Van den Huygevoord; de molen van den heer De Jongh, te Oosthoven, (door den donder veroorzaakt); de bakkerij van de weduwe Beersmans, in de Herenthalsche straat, (eigendom van den heer Van Put); en het huis van Pluym, koeihouder te Lokeren. In de eerste en laatstgemelde rampen is het vee verbrand. De voornoemde gebouwen waren allen verzekerd.

Bij den brand van de huizing en bakkerij voornoemd, hebben de uitdoovende cartouchen van den heer Zaphle een bijzonder goed uitwerksel gehad.

Het is ons aangenaam geweest van te kunnen bestatigen dat onze pompiers bij deze brandrampen zeer goed hunne plicht hebben gekweten.

Overigens hebben wij twee branden in de bosschen van de heeren W. Keuppens en Van Regenmortel, op de Heizijde, en van de weduwe Driesen, in de Thielen-heide, doch zonder groote schade, te betreuren gehad.

De ongelukken die wij hebben te betreuren, zijn de verdrinking van twee vrouwspersonen en van een kind.

Aanplakking, openbare roepers.

Zonder verandering.

TITEL X.

BURGERWACHT, MILICIE, GARNIZOEN.

Burgerwacht, plaatselijke inrichting, onz.

Bij het ontvangen van het Koninklijk besluit van 9 Mei II., hebben wij andermaal aan het Staatsbestuur den waren toestand onzer burgerwacht bekend gemaakt, en terzelfer tijd aanzocht van dezelve buiten werkzaamheid te stellen.

Wij hebben hier in niet mogen gelukken, en de burgerwacht die alhier uit zes compagniën bestaat, is vervolgens op 21 Juni II. bijeengeroepen geworden, om de verschillende titularissen te kiezen. Slechts eene compagnie, de 5de, ofschoon maar door 15 manschappen vertegenwoordigd, heeft hare officieren, onder-officieren en kaporaals gekozen, doch niet één der gekozene officieren heeft op 1° Augusti II. den voorgeschreven eed komen afleggen.

Wij hebben van dezen uitslag aan den heer Gouverneur der provincie bericht gegeven.

Milicie.

BEPAALD AANDEEL.

Het aandeel voor onze stad is voor het loopende jaar op 32 bepaald geworden.

Het getal ingeschrevene lotelingen was 130.

Niemand heeft zich wederspanning getoond.

Gevolg der werking van den milicie-raad.

Er zijn dit jaar nogmaals drij zittingen van den milicie-raad geweest.

GETAL EN REDENEN VAN VRIJ- EN UITSTELLING.

17 Lotelingen, welke dienstplichtige nummers hadden getrokken, zijn door den voornoemden raad, hetzij tijdelijk of definitief, vrijgesteld, te weten :

Voor lichaams-gebreken	4
» kleinheid van gestalte	2
» broeders in dienst	5
» onderstand van weduwen	2
» als zijnde student in de godsgelcerdheid	1
» als zijnde eenig kind	2
» als zijnde in werkelijken dienst	1
Totaal.	17

VERDEELING DER LOTELINGEN EN NUMMER-VERWISSELAARS.

DER LICHTING VAN 1868

ONDER DE VERSCHILLENDE KORPSSEN VAN HET LEGER.

Deze verdeeling is ons op heden 15 September nog onbekend.

Er zijn dit jaar drie reklamen tegen de vrijstelling van 11 andere lotelingen gedaan geworden en waarvan er 2 voor den dienst zijn goed gevonden geworden.

Drie lotelingen zijn tegen de beslissing van den milicie-raad in beroep gegaan. Eene van deze is door de bestendige deputatie van den provincialen raad vrijgesteld, en een anderen, als zijnde Hollander, is op de registers van militie doorgeschrabt geworden.

Van de 130 lotelingen, dit jaar ingeschreven, zijn er :
 7 die alleenlijk kunnen lezen.
 8 welke kunnen lezen en schrijven.
 74 die kunnen lezen, schrijven en cijferen.
 en 41 die hoegenaamd geen onderwijs hebben genoten.

Garnizoen. Casernement.

Nihil.

TITEL XI. OPENBARE BELASTINGEN.

Kadaster.

De werkzaamheden betrekkelijk het kadaster, worden bij aanhoudendheid in het algemeen nog alle jaren met zorg verricht. De heer landmeter De Bondt bewoont thans onze stad.

Grondbelastingen.

OPBRENGST.

De opbrengst der grondbelastingen van onze stad voor het loopende jaar bedraagt :

In principaal ten voordeele van den Staat . . . fr. 26480,81

OPCENTIMEN.

1° Voor de provincie	fr.	3177,70
2° Voor de gemeente	"	6885,01
Algemeen totaal.	fr.	38662,71

En heeft voor grondslag een inkomen van fr. 397,137,01 en is verdeeld op 1013 artikelen.

De *marc le franc*, ten voordeele van den Staat, is fr. 0,06,6679, ten voordeele van de provincie 0,00,80016 en voor de stad 0,01,73368.

Personoelo belastingen.

GETAL DER AANGESLAGENEN.

Onze stad telt 834 belastingschuldigen.
 Het verleden jaar was dit getal 838.

BEDRAG DER KOHIEREN.

Het gezamenlijke bedrag der kohieren, voor het loopende dienstjaar, bedraagt fr. 34395,30, en is verdeeld als volgt :

Hoofdsom ten voordeele van den Staat . . . . . fr. 23152,71

OPCENTIMEN.

1° Voor den Staat	fr.	2315,27
2° Voor de provincie	"	2778,31
3° Voor de gemeente	"	6019,71
4° Opnemings-kosten	"	129,30
Overeenkomend totaal.	fr.	34395,30

Huurwaarde.

De belastbare huurwaarde volgens de kohieren is fr. 127,317,00

Deuren en vensters.

Er zijn in onze stad 7844 deuren en vensters aan de belasting onderworpen, te weten : 1745 à rato van 84 80/100 en 6099 aan fr. 1,06.

Haardsteden.

Men telt in onze stad 1341 haardsteden, die belasting betalen, te weten : 453 aan fr. 0,85; 502 aan fr. 1,59 en 386 aan fr. 3,71.

Mobiliair.

Het mobiliair is voor eene som van fr. 381,152,00 in de kohieren begrepen.

Dienstboden.

292 Dienstboden betalen belasting, te weten : 95 fr. 6,36, 118 fr. 8,48 en 79 fr. 14,84

Paarden.

Men telt in onze stad 55 paarden, die belasting betalen, te weten : 11 fr. 10,60, 39 fr. 15,00 en 5 fr. 42,40

Patentrecht.

Het getal der patentplichtigen is andermaal met 10 vermeerderd. Men telt er in onze stad voor het loopende jaar 982.

In het personeel der zettters is geene verandering geschied.

BEDRAG DER KOHIEREN.

Het bedrag der kohieren, voor het tegenwoordig dienstjaar uitvoerbaar verklaard, beloopt :

In hoofdsom . . . . . fr. 9398,05

OPCENTIMEN.

1° Voor den Staat . . . . . fr. 938,70
2° Voor de provincie . . . . . » 282,06
3° Voor de gemeente . . . . . » 1785,43

Algemeen totaal. fr. 12404,24

Slijtrecht op de sterke dranken.

Getal der belastingschuldigen 187.

Bedrag der kohieren fr. 2964,25.

Slijtrecht op den tabak.

116 Belastingenschuldigen zijn aangeslagen voor fr. 1023,00.

Provinciale belasting op de honden.

De provinciale belasting op de honden zal voor 1867 nagenoeg zuiver opbrengen fr. 1482,97. Het 3^e, aan de stad toekomende, zal derhalve omtrent fr. 494,32 bedragen.

Accijsrechten.

De accijsrechten in onze stad door den heer rijks-ontvanger gedurende het jaar 1867 ontvangen, beloopt, te weten :

Op het zout . . . . . fr. 23371,00
Op de bieren en azijnen . . . . . » 30181,40

Totaal. » 53552,40

In 1866 was hiervoor ontvangen. » 61385,22

Vershil in min. » 5832,82

TITEL XII.

OPENBARE WERKEN.

Personeel, regeling van den dienst.

De heer schepen De Fierlant blijft zich met de regeling van de te doene werken aan de stads gebouwen en bestralingen, onder de bewaking van den heer Van den Plas, gelasten.

Groote wegen en straten.

Wij moeten bejammeren, dat de verlenging der sectie van den steenweg van Turnhout over Merxplas naar Hoogstraeten, tweemaal is heraanbesteed geworden, en telkens afgekeurd; terwijl de verbreding van denzelfen steenweg, reeds bestaande, werken, die zeker niet zoo hoogdringend dan de verlenging waren, reeds zijn aangenomen en goed-gekeurd.

Onze buurtwegen worden algemeen goed onderhouden en verbeteren jaarlijks; over den ontworpen steenweg van onze stad op Lille over Gierle, is tot heden 20 September door het staats-bestuur nog geene definitieve beslissing genomen.

Stads brandspuiten.

Zie ons vorig verslag.

Openbare verlichting. — Verdeeling van de gaz.

Deze belangrijke onderneming blijft steeds ons alle vol-doening geven. De kwaliteit van het gefabriceerd gaz-licht is voortreffelijk, en ons gesticht mag, zonder vrees van vergelijkenis, door de vreemdelingen, bezichtigd worden. Onzen bestierder, de heer Th. Goossens, spaart zich geene moeite om goed en met spaarzaamheid en order te werken; de comptabiliteit wordt door den heer Aug. Penen, regel-matiglijk en klaar gehouden. Door het aanschaffen over een paar maanden van eenen compteur van fabricatie en eenen reguleur van de pressie, zal men voortaan zeer nauwkeurig het rendement der gaz-kolen kunnen bestatigen, en het verbruik door de stad juister kunnen bepalen.

In 1867 waren er 113 stads lanternen, en 1037 bekken bij de particulieren.

Volgens ons verslag van 1867, was de waarde van het gaz-fabriek op 1° Januari 1867, de roerende inboedel, er onder begrepen . . . fr. 154,112,28

De nieuwe werken van kapitaal in 1867 gemaakt, zijn :

De plaatsing van den orient naar het nieuw fabriek van den heer Glénisson, eenen nieuwen lanteern bij het kasteel, en het inrichten van eenen nieuwen oven en verhoogen der schouwen in het gesticht, welke hebben gekost eene som van fr. 1627,51.

De mobiliaren inboedel bedroeg volgens inventaris :

Op 31 December 1866. . . fr. 14,870,49
Op 31 December 1867. . . » 14,505,68

Vermindering voor 1867 . . » 364,81

Blijft eene vermeerdering in 1867 van . . » 1,262,70

Waaruit volgt dat op 1 Januari 1868, de waarde van het gaz-gesticht is, behoudens den sleet welken in verband met de steeds werkende dooding der leeningen moet gesteld worden, ter somme van . . . » 155,374,98

De leeningen voor het gaz-fabriek gedaan, bedragen maar . . . » 136,000,00

Dus heeft het fabriek bij zijne eigene mid-delen geconsolideerd voor eene waarde van fr. 19,374,98.

Markten.

Onze maandelijksche veemarkt die voor het voorkomen der runderpest, even als op andere plaatsen, was opge-schorst geworden, heeft sedert den 3^{den} December 1867

wederom geregeld plaats gehad, en er is telkens veel vee geveild en verkocht geworden.

Bij koninklijk besluit van 14 Augusti .ll. zijn wij gemachtigd geworden van eene paardenmarkt te houden op den eersten Dinsdag der maanden Februari en December van ieder jaar.

Nopens onze graanmarkt hebben wij geene verandering te melden, zij blijft nog altoos onbeduidend.

De verpachting der rechten, om vleesch in 1868 in het vleeschhuis te mogen verkoopen, heeft fr. 115,50 minder dan in 1867 opgebracht, en is voor fr. 357,00 toegewezen.

Het staangeld blijft op onze markten afgeschafd.

Slachthuis.

Zie ons verslag over 1864-1865.

Rivieren en waterloopen.

Daar het droog en warm weder voor de ruiming der rivieren en waterloopen, op het bepaald tijdstip zeer gunstig was, is onze politie niet verplicht geweest hierover processen-verbaal op te maken.

Onderhoud en verbetering der gemeente-gebouwen.

Geene bijzondere veranderingen of verbeteringen zijn er aan de stads-gebouwen toegebracht. Wij hebben ons andermaal bij den onderhoud moeten bepalen.

Opening van plaatsen, nieuwe straten, wegen en waterloopen.

De ophooging van de twee nieuwe straten, waarvan wij het verledene jaar gewag maakten, is geschied, en de kasgeving derzelve, zal eerlang, hopen wij, kunnen geschieden.

Bijzondere bouwingen.

Sedert 1 September 1867 tot 1 September 1868, hebben verschillende gebouwen op ons grondgebied andermaal veranderingen en verbeteringen ondergaan.

Sedert zijn er ook wederom verscheidene gebouwen gemaakt of nog in opbouw. Deze zijn namelijk :

In de Victorie straat, twee nieuwe woningen van den heer Coullier, twee dito van den heer Jos. Schoeters, vier dito van den heer Hubert Gervais, twee dito van den heer Ant. Faes, vier dito en een afsluitingsmuur van de weduwe en kinderen P. Mollen, een dito en afsluitingsmuur van den heer Constant Hendrickx. In St Antonius straat, huizen en gebouw van den heer Glenisson. Een gebouw van den heer Jos. Schoeters in de Groenstraat, eene nieuwe woning van den heer H. Deckx in de Statiestraat, te Lokeren twee nieuwe woningen van den heer J. Diels en twee nieuwe woningen van J. B. Keirsmackers, drie luthoven, het eene van den heer G. Van Bladel in de Vellekens, het ander van Mr P. Dierckx te Oosthoven en een derde van den heer H. Dierckx te Papenbruggen, de nieuwe huizing van den heer J. B. Wouters te Oosthoven, veertien nieuwe woningen van den heer Lenaerts-Verschuereen aan den Beirenmolen en eene nieuwe huizing van den heer Wilbords aan de kom der vaart tegen den steenweg op Merxplas.

TITEL XIII.

LANDBOUW.

Hoedanigheid en opbrengst van den grond.

Wegens de hoedanigheid, bebouwing en den opbrengst van den grond, moeten wij ons nog altoos aan ons verslag van 1857-1858 gedragen.

Betrekkelijk de laatste landbouw-statistiek, zoude men zeker, wanneer men op de verklaring der landbouwers alleen, zonder oplettendheid of eenige praktische kennissen had te werk gegaan, twijfelachtige inlichtingen hebben moeten mededeelen, doch deze statistiek is zonder moeite te sparen met al de mogelijke zorg en nauwkeurigheid voor onze stad, door onzen ievervollen en ervaren secretaris afgewerkt geworden. Dezelve heeft voor uitslag opgeleverd, dat er behalve de oppervlakten der moerassen, vijvers, rivieren en waterlooopen, ongeveer 5310 hectaren 36 aren 31 centiaren grond bestaan, waarvan er 3479 h. 1 a. 35 c. op titel van eigendom of vruchtgebruik, en 1831 h. 34 a. 96 c. door huurlingen worden bezeten en bewonnen.

Men heeft insgelijks bestatigd dat deze gronden in 1866 bestonden, te weten :

	H.	A.	C.
1° Uit landen met aardappelen	225	37	13
2° " " " beetpeën voor het vee	10	37	74
3° " " " boekweit	76	21	06
4° " " " boomkwekerijen	0	47	35
5° " " " bosschen, enz.	1528	84	52
6° " " " braaklanden	48	52	08
7° " " " chicorei	0	29	00
8° " " " erwten	1	26	86
9° " " " garst	2	69	45
10° " " " haver	287	65	95
11° " " " heidegronden	1379	09	02
12° " " " hofvruchten en groenten	102	56	08
13° " " " hooilanden	450	19	22
14° " " " kemp	0	1	0
15° " " " kool, raapzaad, enz.	16	28	65
16° " " " koolen en rapen	1	3	0
17° " " " kreupelhout en vagegrond	7	24	27
18° " " " lusthoven, enz.	34	72	43
19° " " " masteluin	1	10	00

Mede te dragen 4173 56 61

	Medege dragen	H.	A.	C.
20° Uit landen met peën en pastenaken	4173	56	61	
21° " " " rogge (koren)	2	84	93	
22° " " " roode klaver	807	93	57	
23° " " " serradelle	188	79	61	
24° " " " speurrie	25	28	49	
25° " " " tarwe	17	80	50	
26° " " " veldboonen	72	33	20	
27° " " " vlas	0	2	00	
28° " " " weilanden	9	7	10	
	18	08	20	
Totaal	5310	36	31	

En dat de oogst was :

1° Uit landen met klaver	193	27	00
2° " " " peën	17	12	00
3° " " " rapen	332	44	00
4° " " " speurrie	363	34	55
5° " " " andere vruchten	3	41	00
Totaal	912	59	15

Staat van den oogst.

De staat des oogsts van het tegenwoordig jaar, voor wat de rogge en tarwe granen betreft, is goed geweest en de hoedanigheid allerbest. De haver heeft door de lange droogte, weinig stroo, en eenen gemeenen oogst opgeleverd, ofschoon de hoedanigheid beter is dan men had verhoopt. De vroege boekweit is zeer slecht, en de late die nog al beloofde, zal minder dan men had voorzien, opbrengen.

De klaver heeft in het algemeen weinig en slecht voeder opgeleverd; de eerste snee is door de late koude in het voorjaar in zijnen wasdom gekrenkt geweest en de tweede en derde snee, alsmede de andere voederplanten, uilgenomen

de beet, zijn door de langdurige droogte en hitte, om zoo te zeggen verbrand geworden.

De hooilanden hebben insgelijks door de late koude in de lente veel geleden, en minder hooi, dat men schatte, opgebracht. De toemaat is buitengewoon slecht.

Het najaar doet voor de rapen en speurrie eenen beteren oogst voorzien dan men had mogen verhoplen.

Wat den aardappel-oogst aangaat, die zeer verschillend mag opgegeven worden, maar gelukkiglijk van de ziekte is vrij gebleven, kunnen wij zeggen dat de opbrengst tamelijk en de hoedanigheid namelijk van de vroege soort, zeer goed is. De roode aardappelen zullen, door dien zij op vele gronden doorwassen, zoo goed van smaak niet zijn als de witte.

Wij vertrouwen en koesteren de hoop dat de Albestierder ons in de opvolgende jaren zal bevrijden van de aardappel-ziekte, die nu reeds meer dan twintig jaren, zooveel invloed op den prijs der levensmiddelen heeft uitgeoefend. Immers zal men het toekomende jaar voor de planting, gezonde inlandsehe patatten hebben.

Opbrengsten.

Men berekent dat de volgende granen, zaden, enz., per hectare, middelbarig in onze gemeente hebben opgebracht, te weten: 1° de tarwe 25 hectoliters; 2° het koren (rogge) 23 hectoliters; 3° de wintergerst 27 hectoliters; 4° de boekweit 18 hectoliters; 5° de haver 30 hectoliters; 6° het koolzaad 24 hectoliters en 7° de aardappelen maar 225 hectoliters.

Over ons aangenomen stelsel tot het berekenen der voormelde opbrengsten, zie men ons vorig verslag.

Beplantingen en ontginningen.

Deswegens hebben wij geene meldenswaardige veranderingen te melden. Er zijn weinige beplantingen van jongen mast, van boomen of houtkanten gedaan geworden.

Staat van de paarden en van het vee, opneming, verbetering der rassen, veeziekte.

Zie ons vorig verslag.

Veeartsenijdienst.

De heer Clerinx, Gouvernements veearts alhier ter stede sedert 1845, is den 11^e Augusti II. overleden. Eene menigte onzer gegoede burgerklas en vele landbouwers hebben den lijkdienst van den braven rechtschapen man, tot een bewijs van achting, bijgewoond. De heer Clerinx heeft, niettegenstaande zijnen langen ziekelijken toestand, steeds gedaan al wat mogelijk was, om zijne kunde voor het algemeen welzijn te benuttigen.

De heer Pittoors, veearts van den staat, te Herenthals, is bij besluit van den heer Gouverneur der provincie van den 18 der gemelde maand Augusti II. voorloopig gelast geworden met den veeartsenijdienst onzer stad.

Land- en hofbouwtenoonstellingen, prijskamp van vee, enz.

De laatste tentoonstelling van landvruchten alhier ter stede, dagteekent van 16 October 1866.

In den loop van dit jaar, op 2 Juni, heeft er een prijskamp van paarden, rundvee, schapen en varkens plaats gehad. De staat en de stad hebben hiervoor eene gelijke subsidie van fr. 400,00 verleend.

Deze prijskamp heeft ten volle aan het doel, dat onze afdeeling van de landbouwmaatschappij van het Noorden te Turnhout, had voorgesteld, voldaan; en de premiën, door den jury bestaande uit de heeren Ulens, onder-voorzitter van de genoemde landbouwmaatschappij, te Schooten, Borrewater, burgemeester en Gabriëls, grondeigenaar te Merxem, Van den Heuvel, veearts te Gheel, en J. B. Borghs, J. Dierckx en B. Faes, landbouwers te Turnhout, toegekend, zijn aan de nagenoemden uitgereikt geworden, te weten :

VOOR DE HENGSTEN.

- 1^e Prijs. Aan Schillebeeck, landbouwer te Oud-Turnhout (Corsendonck).
2^e " " Geenen, landbouwer te Meerhout.

VOOR DE MERRIEN.

- 1^e Prijs. Aan F. Verrydt, te Turnhout (Severdonck).

VOOR DE VEULENS.

- 1^e Prijs. Aan Hendrik Caers, landbouwer te Turnhout (Papenbruggen)
2^e " " de weduwe Verlinden, landbouwster te Gierle.

VOOR DE RUINEN.

- 1^e Prijs. Aan C. F. Dierckx, landbouwer te Turnhout (Severdonck).
2^e " " de bestiering der Godshuizen te Turnhout.

VOOR DE STIEREN.

- 1^e Prijs. Aan Brys, grondeigenaar te Beersse.
2^e " " Wagemans, landbouwer te Thielen.

VOOR DE KOEIEN (klein ras).

- 1^e Prijs. Aan E. Hendrickx, grondeigenaar te Turnhout.
2^e " " H. Keuppens, hovenier te Turnhout.

VOOR DE KOEIEN (van vreemd ras).

- 1^e Prijs. Aan H. Van Broeckhoven, grondeigenaar te Turnhout.
2^e " " J. B. Van den Kerhof, landbouwer te Baarle-Hertog.

VOOR DE VAARZEN.

- 1^e Prijs. Aan Willem Lenders, landbouwer te Turnhout.
2^e " " E. Hendrickx voornoemd.

VOOR DE TREKOSSEN.

- 1^e Prijs. Aan J. B. Jaessens, landbouwer te Turnhout.
2^e " " P. J. Prinsen, hovenier te Turnhout.

VOOR DE BEEREN.

- 1^e Prijs. Aan Jacquemyns, grondeigenaar te Minderhout.
2^e " " Brys voornoemd.

VOOR DE ZEUGEN.

- 1^e Prijs. Aan Schillebeeck voornoemd.
2^e " " Jacquemyns id.

VOOR DE SCHAPEN.

- 1^e Prijs. Aan Corn. Borghmans, landbouwer te Turnhout.
2^e " " Remeysen, landbouwer te Merxplas.

De eerste uitgereikte prijzen bestonden uit eene som van dertig franken en eene zilveren medalie, en de tweede uit eene som van twintig franken en eene bronzen medalie. Er zijn nog drie zilveren medaliën gegeven aan de heeren Van Eupen, Bolsius en J. Crols, voor bijzondere hoedanigheden toegekend aan vee dat aan den prijskamp geen deel kon nemen.

Overigens moeten wij ook melding maken dat eene particuliere maatschappij zich alhier heeft geconstitueerd voor den aankoop van landbouwwerktuigen, en op gemelden prijskamp een stoom-dorschmachten heeft ten toon gesteld.

TITEL XIV.

Nijverheids-inrichtingen, stoomwerktuigen, ongezonde en gevaarlijke fabrieken, onderzoeken van *commodo* en *incommodo*.

De nijverheids-inrichtingen in onze stad zijn dezelfde gebleven.

Er bestaan in onze stad, tot nu toe, acht stoomfabrieken, namelijk van de heeren Brepols en Dierecx zoon, Glenisson en zonen, en van Ant. Van Genechten, fabrikanten van gekleurde papieren, speelkaarten, enz. enz.; van den heer Constant Hendrickx, fabrikant van katoenen- en linnen weefsels en de olie- en graan-vuurmolens van de heeren J. De Jongh en J. A. Peeters, de stoomwerktuigen van den heer E. Hendrickx, garen- en linnenbleeker en van C. Van Oorschot, tabaacsfabrikant.

Fabrieken, die men wezenlijk gevaarlijk mag opgeven, of zeer ongezond zijn, bestaan hier ter stede niet.

Twaalf onderzoeken van *commodo* of *incommodo* hebben er sedert den 1^e September 1867 tot den 1^e September 11. plaats gehad, te weten: 5 voor het maken van bakovens, 1 voor het oprichten eener koper- en blikslagerij, 1 voor het maken van eenen cest voor het droogen van tabak en 5 voor het oprichten van stoomwerktuigen.

Beweging van den handel op de vaart.

De aanvoer van bouw- en meststoffen blijft even als de uitvoer van hout, nagenoeg dezelfde.

Verzendingen van kalk voor den landbouw naar de omliggende dorpen, worden er om zoo te zeggen niet meer gedaan.

De slijting van kalk, steenkolen, enz., vermindert, met de nieuwe vaart naar Antwerpen, tot boven Ryckevorsel bevaarbaar, merkkelijk.

Openbare vervoermiddelen.

Deswogens hebben wij geene verandering te melden.

Jaarmerkten.

Zie ons verslag over 1847-1848.

Prijs der granen.

	TARWE.	ROGGE.	BOEKWEIT.
In 1867	fr. 00,00	fr. 19,42 ⁶ / ₄₉	fr. 00,00
In 1866	» 00,00	» 18,51 ² / ₁₅	» 00,00
Vershil in meer	» 00,00	» 00,91 ⁴ / ₅₆	» 00,00

Op onze markt is geene tarwe noch boekweilgraan verkocht.

Prijs der boter.

De laagste prijs, waaraan de boter, per kilogram, op onze markt in 1867 is verkocht geweest, was fr. 2,64 en de hoogste fr. 3,00.

Broodzetting.

Er bestaat alhier ter stede geene broodzetting meer. De prijs van het brood wordt aan de vrije concurrentie overgelaten.

Rechtbank.

Het personeel der rechtbank heeft sedert ons laatste verslag eene groote verandering ondergaan. De heeren Van

Genechten en Ooms, voorzitter der rechtbank en procureur des konings, ridders van Leopoldus orde, welke beide hun 70ste jaar hebben bereikt, zijn op pensioen gesteld, en door de koning voor hunne bewezene diensten officiers van gezegd orde genoemd.

De heer Ooms, die onze stad heeft verlaten om Oostham te gaan bewonen, is door den heer substituut De Bavay, vervangen. Op 10 September II. was er door het staatsbestuur nog geene benoeming van voorzitter, substituut of rechter geschied.

Koophandel, nijverheids-toestand, enz.

Voor de redenen in ons vorig verslag aangestipt, blijft de kleinhandel in onze stad bij voortdrijving verminderen. De groote koophandel is nagenoeg dezelfde gebleven.

Wat den nijverheidstoestand onzer stad betreft, deze is in het algemeen meer bloeiend dan het verledene jaar.

De fabricatie van onzen alouden nijverheidstak (garen, tijken en lijnwaden), is betrekkelijk meer bloeiend, en het getal wevers is vermeerderd.

Onze fabrikanten vermeenen, dat om met hunne concurrenten in Frankrijk en in Holland op gelijken voet te staan, het te wenschen ware dat het staatsbestuur den vrijen invoer der vreemde garens of ten minste met een klein recht toeliet. Men zou tegen de Fransche tijken niet kunnen werken, wanneer de weefloon alhier niet minder dan in Frankrijk was. Er zijn er die tevens beweren dat de groote protectie voor de inlandsche garens verleend, zoo wel na-deelig voor 's lands verbruikers, als voor de werklieden en de fabrikanten is, vermits men de garens als grondstof niet kan missen.

Onze fabrieken van siamoisen, catonetten, kuiperskatonnen, broeckstoffen, enz., waaronder het stoomfabriek van den heer Constant Hendrickx, ofschoon er geene groote bestellingen plaats hebben, zijn nog altoos in eenen bloeienden toestand.

Met genoegen kunnen wij melden dat het kantfabriek wat is verbeterd; de verzending van de kanten is tamelijk goed geweest.

De fabrieken van gekleurde papieren, speelkaarten, enz., enz., van de heeren Brepols en Dierckx, zoon, Glenisson en zonen, Ant. Van Genechten en Mesmaekers, die het meeste hunner voortbrengselen naar den vreemde verzenden, verkeeren nog altoos in eenen bloeienden toestand, en blijven bij aanhoudendheid vele werklieden bezigen, doordien zij gedurig nieuwe artikels maken.

De *cartonnerie* blijft hier ter stede veel vordering maken. Onze garen- en linnenbleekerijen zijns insgelijks wat verbeterd.

Het vertier onzer brouwerijen blijft nog altoos verminderen. De slijting der vreemde bieren wordt nog gedurig grooter.

De verkoop van de zout- en zeepziederij is omtrent dezelfde gebleven. De toestand onzer huidevelterijen, alhoewel men over den vrijen uitvoer der schors naar Holland, van den invoer van het Fransch leder, en van de weinige winsten klaagt, is ook verbeterd, en in den leerhandel is meer levendigheid.

Sedert ons laatste verslag hebben wij eene bankbreuk in onze stad te betréuren.

VERSCHILLENDE VOORWERPEN.

1568.

Wij vermeen en even als in de vorige jaren van de bijzonderste gebeurtenissen van de jaren '68 der drie voorgaande eeuwen te moeten gewag maken.

Zoo als men in ons vorig verslag heeft gezien, had de raad van beroerte of de zoo genaamde bloedraad nog geen vonnis geveld over de graven van Egmont, van Horne en hunne aanhangers, welke nog altoos in de gevangenis opgesloten waren. Het was op den 1^e en 2^e Juni dat de genaamde raad (rechtbank) uitspraak deed, en dat er in de stad Brussel een wreëd beginsel van uitvoering plaats greep. Achtien voorname grondheeren van hoogen rang en edelieden moesten de doodstraf onderstaan; onder anderen de twee vrijheeren gebroeders van Batembourg, Jan de Montigny, heer van Viliërs en de heer van Huy, bastaard van den grave van Namen. Dezelve werden onder een afgrijselijk tromslagen, omdat men de klachten van de veroordeelden niet zoude hebben gehoord, in de handen der beulen overgeléverd.

Daarna, den 5e der voormelde maand, werden de graven van Egmont en van Horne openbaarlijk ter dood gebracht. De groote Markt was met verschillende regimenten, echte Spanjaarden, om hun doodvonnis te ondersteunen, opge-

propt. Men mag zeggen dat de dood van de graven van Egmont en van Horne, welke van de Vlamingen zeer bemind en geacht waren, het verlies der Nederlanden voor Spanje medesleepte. Want de eerstgenoemde had de veldslagen van St Quentin en van Gravelines, daar wij vroeger melding van hebben gemaakt, gewonnen, en welke het koninkrijk van Frankrijk om zoo te zeggen ten onderbracht. Dat de gemelde rechtbank traag te werk ging, en de beschuldigde gevangenen lang in den kerker deed lijden, kan men uit den brief van den drossaard van Brabant, die wij onder de bijdragen Litt. A mededeelen, afleiden. Deze hooge Ambtenaar vroeg slechts op 29 Juli aan den Secretaris der vrijheid Turnhout, de overzending van de verklaringen bij de wethouderen aldaar gedaan, en dewelke hij bij schrift had opgesteld, zoo wel die betrekkelijk de nieuwe religie als over de beeldstormerij van 1566. Genoemde Drossaard aanzocht den Secretaris terzelfder tijd van den authentieken inventaris van de beschrevene goederen (die aangeslagen waren), en beval hem van niet na te laten van alles in een besloten pak te doen; dat het door niemand gezien werd, over te maken, om te gebruiken daar waar hij ze nodig had.

De prins van Oranje, die zich in zijn vorstendom van Nassau had begeven, de dagvaardiging ontvangende, weigerde stoutelijk voor die verachtelijke-schurkachtige rechtbank, zoo als hij ze noemde, te verschijnen.

Hij gaf hiervan schriftelijk bericht aan den hertog van Alva, daarbij voegende, dat hij in zijne hoedanigheid van soevereinen vorst van 't keizerrijk, rechtplichtig was voor den keizer en het keizerrijk, en als ridder van het Gulden Vlies voor den koning en zijne medebroeders, en in zijne hoedanigheid van Brabander voor de staten van het land, zijne bevoegde rechters, overeenkomstig de pri-

villegiën van de provincie. De prins betoogde zijne beroepen omstandig door openbare schriften, die hij aan keizer Maximiliaan II en aan al de vorsten van Duitschland toezond, welke zijne redenen van verschooning goedkeurden, en de geweldensdaden van den Spaanschen raad laakten. De prins wäpende zich terzelfder tijd, trok aanhangers in zijne belangen tot zich, en besloot van zijne medebroeders te wreken. Zoohaast hij een leger in Duitschland had gewerfd, deed hij het in Vriesland, onder het bevel van zijnen broeder den graaf Lodewijk Van Nassau, inrukken. Dit leger had bij zijne aankomst een gelukkig beginsel. Het versloeg ten volle in de buurt van Heiligerlee, in de provincie Groningen, Jean de Ligny, graaf van Arenberg, die in den veldslag zes kanons, geheel zijn legertuig, eene merkelijke som gelds, om de Spaansche troepen te betalen, meer dan duizend soldaten en er zelfs het leven verloor. Adolf van Nassau sneuvelde bij het achtervolgen der vluchtelingen.

Men kan ook zien uit de bijdragen Litt. A hoe het in de Kempen en te Turnhout geschapen was. De kleine bevolking der vrijheid, die gedurig met inkwartieringen, doortochten van krijgsbenden, werd geplaagd, moest ook zware lasten dragen om de wethouders in staat te stellen van door geschenken, de bevelhebbers der Spanjaarden en andere te overhalen van hunne benden langs andere te doen trekken, om alzoo Turnhout te bevrijden. Nu had men den Spanjaard, dan de Duitschen, en wederdan de zoo genaamde Geuzen te vreezen. Meermalen deed het gerucht van de nabijheid eener krijgsbende, de burgers haaf en meubelen vluchten. Zelfs Jan Van Hoeck van Lille bracht in veiligheid en vervoerde de schepen registers naar Antwerpen, ten tijde dat de prins van Oranje het land over dezen kant der Maas bezette.

In de Meierij was het niets beter, en de bewoners van dit oord hadden er veel te lijden, zoo wel van de krijgslieden des konings als van die zijner vijanden. Een gedeelte van het Spaansche leger, dat het vorig jaar te Turnhout, in de Kempen en elders had gelegen, en naar Holland was vertrokken, namelijk de benden van den hertog van Holsteyn, van Arenberg, van Jorge en van Masura, hadden de armoede van den landman veroorzaakt, met hem van zijn vee, haaf, meubelen en voeder te berooven. De vijanden hadden de vrijheid Os afgestookt; die van Oosterwyk en S' Odenrode waren genoodzaakt geworden van volk te werven, ten einde zich tegen de brandstichtingen te beschermen. De steden Eindhoven, Helmont en de groote dorpen en Vlekken hadden soldaten te onderhouden, en werden daarenboven nog door den Gouverneur van 's Bosch met meerder inkwartieringen bedreigd, wanneer zij niet volherdden met groote sommen op te brengen. (1)

De keurvorst paltsgraaf Frederik, ondersteunde van den anderen kant de belangen van den prins van Oranje, en deed onder een valsch voorwendsel honderd vijftig duizend dukaten, welke de Spaansche kroon langst den Rijn naar Vlaanderen zond, om zijne troepen; onder het bevel van den hertog van Alva, te betalen, in beslag nemen, en waarvan het grootste gedeelte voor den dienst van den prins van Oranje werd besteed. De komst van den hertog van Alva in de Nederlanden om de beroerten te stutten, veroorzaakte een van de bloedigste oorlogen die men ooit heeft gehad.

De hertog van Alva, ontevreden over de overwinning die de Geuzen op de krijgslieden des konings hadden behaald, trok in allerhaast met een ander krijgshoofd den graaf Lode-

(1) Zie de bijdragen Litt. B.

wijk van Nassau te gemoet, terwijl de Duitsche soldaten dezen dwongen tot het betalen hunner soldij. De Duitschers in plaats van zich tegen een zoo geduchten vijand te verdedigen, lieten zich aanranden en werden gansch verslagen. Het grootste gedeelte verdronk in de rivier van Ems, welke zij in den rug hadden. De graaf Lodewijk, die al zijn leger-tuig en artillerie in de macht der Spaanschen liet, redde zich bij geluk het leven, met een bootje, waarmede hij die rivier, welke bij den uitloop in den Oceaan zeer breed is, overstak.

Middelerwijl dat de hertog van Alva niets verwaarloosde om zijne vijanden af te keeren, deed hij de opbouw van het kasteel te Antwerpen, zooveel mogelijk verhaasten, en zond de provoost van die sterkte op den 10^e Mei naar Turnhout, met opene bezegelde brieven bij de wethouderen aldaar, ten einde de vrijheid, de vlekken en de dorpen onder den lande van Turnhout gelegen, welke door de Spaansche kroon nog niet vercocht waren, namelijk: Arendonck, Baarle onder den Hertog, Gierle, Poppel en Weelde te belasten en te bevelen, dat zij gemeenzaam en met elkander ten dienste zijner Majesteit zonder uitstel naar het genoemd kasteel moesten zenden twintig paarden, tegen een behoorlijk salaris, enz.

Turnhout leverde hiervoor	9 paarden.
Arendonck	» » 3 »
Baarle onder den Hertog	1 »
Gierle	» » 3 »
Poppel en Weelde	» 4 » (1)

Genoemde provoost verteerde dien dag in den Engel alhier op 's vrijheids kosten, zeven rinsguldens, 9 stuivers.

De prins van Oranje, onwankelbaar in zijne voornemens en vol moed, werfde een ander leger van 24 duizend Duit-

(1) Zie bijdrage Litt. C.

schers, zoowel ruiters als voetknechten, bij dewelke een ander krijgshier van vier duizend Franschen, onder het bevel van Frans De Hangert, zich vervoegde, en waarmede hij de Nederlanden betrok. Ondertussehen deed hij een verweerschrift drukken om voor den aanstaanden veldtocht te verspreiden en ruchtbaar te maken.

Terwijl dit geschiedde, ontving koning Philippus zeer onaangename tijdingen, dewelke in zijnen geest duizende overwegingen tot eene goede uitkomst deden bedenken. De wapening van den prins van Oranje was zeker geene van de minste die hem kommer inboezemde. Hij wist dat de prins vele vrienden in Duitschland had, en veel last aan den hertog van Alva zoude toebrengen. Het was ook daarom dat de koning alles bij den keizer in het werk stelde, om deze wapening te doen mislukken, doch het was van dien kant verloren moeite. Overigens vernam hij dat de Franschen koning met de Hugenoten vrede had gemaakt, en hun gunsten had toegestaan die niet voordeelig voor de katholieke religie waren, hetgene de zoo genaamde Geuzen versterkte, van dezelve insgelijks in de Nederlanden te zullen verkrijgen.

De eerste tocht van den prins van Oranje om het Limburger- en Luikerland te betrekken, viel nogtans voor dezen niet gunstig uit. Hij deed zijne troepen te Stockheim over de Maas trekken, bezette Tongeren een paar dagen, vertrok van daar naar St Truiden, maar werd door het heir van den hertog van Alva opgevolgd. Dit heir nam onderwege eene goede gelegenheid waar, en overviel prinses macht, doodde 600 van zijne mannen en ontnamen hem tallijke bagacie-wagens, geladen met gestolene kerkgewaden.

De prins maakte echter zich meester van St Truiden, en zocht verder, met eenige benden *Hugenoten* die van den kant van Luxemburg en Namen kwamen, en de

Abdij van St Hubert in Ardennenwoud uitplunderden en in brand staken, te vereenigen om Brabant in te rukken. Willem de Zwijger moest door de goede bezetting van Thienen en Leuven van zijn voornemen afzien, en keerde met zijn leger naar den kant van Geldenaken, alwaar hij bij het overzetten van de rivier de Jauche, door Alva's krijgsmacht werd ingehaald, welke zijne achterhoede overviel en wel 3000 zijner beste mannen, zonder de gekwetste, verloor. (1)

Men telde onder andere lieden van aanzien den graaf van Hoogstraeten, die het jaar daarna aan zijne wonden stierf.

De Mooren overlast van de Spaansche gouverneurs, en hunne tyrannie niet meer kunnende verdragen, namen de wapens op om het juk, dat hun onverdragelijk was, af te schudden. Zij verzochten vooreerst door eenen afgezant, dien zij naar Constantinopel zonden, onderstand van den grooten Turk. Deze afgezant legde met behendigheid alles aan den dag om het Turksche keizerrijk in den twist van zijne vaderlanders in te wikkelen. Ofschoon de Mooren in het begin hunner onderhandelingen niet gelukten, nam Philippus evenwel zijne voorzorgen, en deed eene belangrijke vloot tegen deze wederspanningen en tegen de Turken, ten oorlog uitrusten, wanneer zij tot onderstand van de Mooren opkwamen.

Wij zullen niet verder van deze wapening gewagen en overgaan met het verhalen van eene der wonderbaarste daadzaken, waarvan men ooit heeft hooren spreken, namelijk wegens de ongenade, de beschuldiging, het geding en den dood van Don Carlos, prins van Spanje en eenige zoon van koning Philippus den II.

---

(1) Men vluchte ook bij dezen inval de kerkgewaden, die St Pieterskerk te Turnhout, nog in bezit had.

Het ongeluk van dezen jongen vorst was dat hij openbaarlijk het karakter van zijn vader Philippus en de gevoelens van deszelfs hart bekend maakte, en waardoor hij de hooge achtbaarheid dat het Oostenrijksch-hof altoos heeft genoten van goedertierend, weldadig, godvruchtig en van de voorbeeldigste deugd van de christene vorsten te zijn, schende. Verschillende schrijvers hebben de redenen van de ongunst van Don Carlos opgegeven, nochtans niemand heeft ze wezenlijk gekend.

Men bedoele hierdoor het volk niet, maar zelfs de grootste en machtigste vorsten van dien tijd. Alles berust op gissingen getrokken uit gebeurtenissen voorgevallen in den loop zijns levens. Men heeft uitgestrooid dat de eenigste en ware oorzaak van zijne ongenade en van zijne dood was toe te schrijven aan de groote genegenheid die hij voor de Vlamingen en voor de kopstukken van den opstand koesterde, en dat den hertog van Alva zich van brieven voor deze prins aan den grave van Egmont geschreven, had meester gemaakt, welke brieven den hertog aan den koning had overgezonden om te bestatigen dat zijn zoon met de Ketters in briefwisseling was. Anderen hebben geschreven, dat dezen prins boos geworden was, omdat den hertog van Alva het opperbewind van de Nederlanden had afgesmeekt, en dat hij niet konde verdragen de dwingelandij waarmede hij dit volk verdrukte; hij laakte openbaarlijk zijne wreedheid, en voor welke redenen hij teenemaal in ongenade viel. Belle Forêt zegt in zijne historie van Karel IX, koning van Frankrijk, dat Don Carlos een verbasterde van de deugden en de vroomheid zijner voorvaderen was, en daarom den haat van zijn vader op zich trok. Hetzelfde wordt verhaald door Justiniani in de geschiedenis van Venetiën. Boccacini zegt,

dat Philippus zijn zoon het leven deed benemen, ter oorzake van zijn kwaad en ondeugdig karakter, en met overtuiging dat het onmogelijk was van zijn gedrag en gevoelens waardig van zijne afkomst te maken. Campana meldt, dat de graaf Van Egmont Don Carlos had weten te winnen om zich van den hertog van Alva en van zijne aanhangers te ontmaken en verder dat hij, Don Carlos, voornemens was van naar de Nederlanden te komen, om zich als souverainen vorst te doen herkennen en met de Duitsche protestanten een verdrag te maken, hetgene beider dood berokten.

De Spaansche schrijvers hebben uitgegeven dat Don Carlos van eene natuurlijke ziekte is gestorven, loochenende en ontkenkende al hetgene dat anderen betrekkelijk den koning en zijn zoon hebben geschreven. Mendoza beweert hetzelfde, behalve dat hij sprekende van de gevangenis van den prins, meldt, dat de koning dit slechts had doen uitvoeren om te zien of zijn zoon met deze geveinsde ongenade te onderstaan, zijn woedend oplopend karakter in tegenspoed niet zoude verbeteren. De Italiaansche schrijvers hebben doen kennen, dat Don Carlos, zich door het bevel zijns vaders gevangen genomen zijnde, zonder te weten waarvoor, zijne dood door wanhoop had verhaast, met veel te veel te eten, ziek geworden zijnde, in korte dagen stierf. De Duitschers verzekeren dat koning Philippus zijn zoon den 18 Januari in eene kamer deed opsluiten en dat men hem den 20 of 25 Juli zonder leven vond, en niet van eene natuurlijke ziekte, maar door eene geweldige dood, op het bevel van de *Inquisiteurs* was van het leven beroofd.

De Hollandsche schrijvers verhalen, dat de generale staten der Nederlanden, vertoonend aan den keizer en aan de vorsten van het keizerrijk op den rijksdag van Spire, dat de koning van Spanje zijn eenige zoon had doen sterven op

de verzekering van de rechtbank der *Inquisitie*, en onder voorwendsel : dat de jonge prins een gezworen haat tegen die rechtbank had opgevat en deszelfs bestaan wilde beletten, zoowel in de Nederlanden als in het koninkrijk van Napels en in 't hertogdom van Milanen. Overigens dat hij moediglich had verklaard van deze goddeooze en wreede rechtbank te vernietigen. Gregorius Leti schildert dezen prins af als een wilde, een oplopend en bloeddorstig man, die met begeerte bloed deed vergieten, hetwelk hij betoonde met levendige dieren de huid te doen afvillen, zonder dat er mogelijkheid bestond om hem van deze kwaadaardigheid te doen afzien; dusdanig dat Philippus voorzag dat hij een tweede Nero of een Sardanapel zoude zijn geworden. Gevolgenlijk kon hij niet dulden van zijne bezittingen aan een zoo onbeschofte en bloedgierige souverain over te geven.

Eindelijk de Fransche schrijvers hebben niet nagelaten van te zeggen dat de ongenade van Don Carlos voortskwam uit de gemeene omgang die hij met de koningin had, dewelke, zonder erg, aan de vleierijen van dezen jongen vorst met hem briefwisselingen onderhield, hetgene dusdanig de jaloerschheid in den geest van Philippus opwekte, dat hij bezwoor van zich van zijn zoon te ontmaken; die zijn huwelijksbed trachte te bevleken.

Alle deze gissingen die men heeft verhaald, leveren niets zekers op, alleenlijk dat de koning zijn zoon voor de redenen, goed of kwaad, die ons niet aangaan, het leven heeft doen benemen, maar op welke wijze hij is gestorven, blijft nog een raadsel. De eene beweren door het zwaard, andere zeggen door vergif, en weder anderen hebben staande gehouden dat men hem heeft gedood met het doorsteken van een bloed ader, en een vierde schrijft

dat men hem eene wreede dood heeft doen sterven. Don Carlos overleed den 24 Juli, geheel Europa was er van verwonderd, zoowel over het ongelooflijk voorval als over het einde zijns levens. Na zijn overlijden deed koning Philippus zijn lijk eenige dagen aan het publiek ten toon stellen, liet hem met de grootste plechtigheid begraven, en riep geheel de voorname adeldom van Spanje bijeen, voor zijnen lijkdienst bij te wonen.

Don Carlos werd den 18 Januari door zijnen vader zelve, die vergezeld was van den prins d'Eboli, van den hertog de Feria, de Manriquez de Lara, en van Antonius de Toledo, prioor van Leon, in hechtenis genomen. De koning begaf zich in de kamer zijns zoons, 's middernachts en vond hem in eenen diepen slaap gedompeld. De koning ontnam hem dadelijk van zijn degen, die onder zijn hoofdpeuluw lag, en beval hem van op te staan. Ondertusschen dat Don Carlos zich kleeedde, wierp hem Philippus de hevigste verwijtingen toe en beroofden hem van zijne schriften en van alle werktuigen eigen om geweldenarij te plegen. Vervolgens gaf hij Don Carlos over aan personen die hij haatte, met bevel van hem niet toe te laten van met iemand te spreken of aan niemand te laten schrijven.

Des anderen dags riep Philippus zijnen raad bijeen, en deed hem kennen dat hij zijn zoon voor aan hem bekende redenen, in hechtenis had genomen, dewelke hij later zoude hebben doen kennen. Hij gaf insgelijks van deze daadzaak aan al de vreemde afgezanten kennis, en schreef zelfs eigenhandig aan al de vorsten van Europa, dat hij verplicht was geweest van zijn zoon, zonder opgaaf der oorzaak, in de gevangenis op te sluiten. Zelfs gaf hij hiervan de redenen niet te kennen aan zijne zuster de

keizerin, noch aan den Paus, die hij er door eenen langen brief van verwittigde.

Nadat Don Carlos eenige dagen in zijne vertrekken gevangen was geweest, deed de koning hem in eenen toren opsluiten, alwaar hij niet zooveel vrijheid had, en deed hem zorglijk in het oog houden. Weinig tijds daarna deed hij het geding van dezen ongelukkigen prins, die van verschillende euvelheden van zijne vijanden werd beschuldigd, een aanvang nemen. En na de Casuisten en de Godsgeleerden te hebben gehoord, die hem voor oogen stelde van meerder tot de zachtmoedigheid dan tot eene rechtvaardige straf over te gaan, gaf hij Don Carlos aan de *Inquisitie* over, zeggende: *dat hij liever zijn zoon verloor dan er verantwoordelijk voor God te zijn.* Hij beval aan die ontzachtbare rechtbank van niet meer achting voor zijn zoon dan voor de gemeenste zijner onderdanen te hebben. Die rechtbank die niet het minste vergat of vergaf, wanneer zij door een koning was ondersteund, vond dadelijk een gemaakt voorwendsel om Don Carlos als ketter te beoordeelen. Zich grondende: *Dat de bisschop van Segovie een zeker dag de prins over de leering van Luther en Calvien onderhield en den ongelukkigen staat der Roomsche kerk betreurde, door de vooruitgang die de ketteren maakten, en voor antwoord van Don Carlos, koellijk en met een gebiedende gemaakte lach had gekregen: Mynheer de Bisschop, Luther en Calvien zijn zeer brave menschen geweest, en wij Spanjaarden aanzien hun met een ander oog zonder hen te kennen.*

Dit was genoeg om den prins tot het vuur te veroordeelen, en oogenblikkelijk ging den Bisschop dit antwoord aan de *Inquisiteurs* overbrengen, met verdere uitleggingen die zijnen iever hadden verbitterd. De geduchte rechtbank

wankelde niet meer van Don Carlos als een hoofdman der ketters te beschouwen, en naar zijn geding te hebben voltrokken, werd hij veroordeeld tot ter dood. De gemelde rechtbank nam de voorzorg van de veroordeeling van Don Carlos aan de goedkeuring des konings te onderwerpen, dewelke na vele overwegingen het vonnis teekende.

De prins zijn zoon, werd eenige dagen later ter dood gebracht. (1)

Vier maanden na den dood van Don Carlos, ontstond er een ander voorval in Spanje, die reden aan verschillende schrijvers heeft gegeven om den katholieken koning in geheel Europa te doen verdenken en te rechtvaardigen. Het was de dood van de koningin Isabella van Frankrijk, zijne 3de echtgenote, die bevrucht zijnde stierf zonder dat men heeft geweten van welke ziekte. Verschillende hebben over deze dood tegenstrijdige gevoelens geuit, zoodanig dat het niet raadzaam is van de wijze harer dood die de schrijvers dezer koningin toeigenen, aan te halen. Men kan ze veronderstellen door de omstandigheden welke men over de ongenade van Don Carlos heeft gemeld. Men bevredige zich van te zeggen dat deze koningin stierf betreurd door geheel Spanje en Frankrijk, zoowel ter oorzake van haren jeugdigen ouderdom, hare schoonheid en hare uitmuntende hoedanigheden.

---

(1) Wanneer men de vooraangehaalde gevoelens der verschillende genoemde schrijvers overweegt, en die wij uit de algemeene historie van het doorluchtig huis van Oostenrijk, door den schrijver J. L. Krafft hebben geput, kan men dan niet aannemen, dat de Duitsche en Fransche schrijvers, die vijandig uit haat en religie verdeeldheid den dood van Don Carlos ten laste van Philippus leggen, terwijl de Spaansche en Italiaansche schrijvers, die beter in staat waren van het te weten, het tegenovergestelde beweren, moet men dan niet besluiten, zoo als men heeft gezegd, dat de ware oorzaak van zijn afsterven, tot nu toe nog een raadsel is gebleven.

Zoo als de vermaardheid altoos meerder kwade dan goede tijdingen uitstrooid, zoo werden ook den eenen en anderen rampspoed van Philippus welhaast in Duitschland verspreid. De keizer hiervan onderricht, zond op het einde van het jaar Charles de Gratz naar Spanje, zoowel voor den koning over zijn huisselijk verdriet te troosten, als om onderhandelingen aan te knopen wegens de religie kwestien die de Nederlanden verdeelden. Maximiliaan beschouwde met afkeer de geweldenarijen die de hertog van Alva in Vlaanderen pleegde; dewelke onder den naam van Geuzen, de Duitschers zoowel als de Vlamingen tot wreede doodstraffen deed veroordeelen. Het was aan den hertog van Alva genoeg dat ze in den dienst van den prins van Oranje waren, om hun als misdadige van gekwetste Majesteit te doen straffen. De vorsten van het keizerrijk, die krijgslieden aan dezen prins hadden gegeven, beklaagden zich openlijk en eischten, dat de hertog den oorlog moest voeren op eene geregelde wijze, zonder de officieren en soldaten te doen ophangen of radbraken, als eerlooze, die als hulphenden onafhankelijk van de Vlamingen waren, en dat de prins van Oranje, die souverainen vorst van het keizerrijk was, vrijlijk den oorlog konde voeren tegen al wie zijn leven en zijne eer wilde benemen. Het waren ook deze klachten die den keizer aanzetteden om zijnes broeder den aartshertog in Spanje te zenden, ten einde Philippus tot eene verzoening met zijne onderdanen in Vlaanderen over te halen, hetzij met hun den vrijdom van geweten te geven, of andere verzachtende middelen te gebruiken om het hopeloos volk, dat zich trachtte van de dwingelandij des Spanjaards te ontslagen, niet te verbitteren.

Koning Philippus bleef steeds doof aan dergelijke voorstellingen, wilde hoegenaamd van geenen vrede hooren, of

toestaan, dat geene andere leering hoegenaamd dan de katholieke in zijne staten dulden, dusdanig dat al de moeiten die den aartshertog aanwendden, vruchteloos bleven.

Terwijl de wreedheden van den hertog van Alva in het land voortduurden, was er ook weinig voor de inwoneren te verdienen, de armoede was in de vrijheid groot, ofschoon het koren (rogge) aan 25 stuivers werd verkocht, en men een brood voor twee stuivers en een pond boter aan dezelfde prijs kon verkrijgen.

De landbouwer werd nog meer dan de burger door de doortochten der krijgslieden geplaagd en afgestroopt; de eigenaar had van zijne goederen weinig inkomsten. (1) Er was geen handel, en het laken, linnen- en tijkfabriek bevond zich in eenen allerdroevigsten staat.

En, deze ongelukkige toestand moest op het einde des jaars, door het uitbarsten van de ziekte, de pest, namelijk te Oud-Turnhout, waarvan wij in eên opvolgend verslag verder zullen gewagen, nog merkkelijk vergrooten. (2)

(1) De hoeve nevens 't gasthuis was verhuurt aan Hendrik Van de Moere, voor 40 rinsguldens.

(2) Zie bijdrage Litt. D.

1668.

Het verbond, waarvan wij in ons vorig verslag gewaagden, en dat tusschen Engeland, Holland en Zweden, den 28 Januari werd gesloten, en het drievoudig bondgenootschap werd genoemd, om de voortgang van Lodewijk XIV tegen te houden, bestond hierin: Dat deze drie mogendheden zich verbonden van ieder 15 duizend krijgslieden voor de verdediging der Nederlanden te leveren, om te vervoegen met de soldaten die het huis van Oostenrijk zoude kunnen bijbrengen. De verbondene mogendheden maakten vervolgens aan Lodewijk XIV bekend, dat zij den vrede verlangden, maar dat zij tegen dien, die hem niet wilde, den oorlog zoude voeren. Deze stoutmoedigheid verschrikte dezen vorst en verplichtte hem van aan zijne inzichten geen gevolg te geven, om niet te wagen van hetgene hij gewonnen had, te verliezen. Vervolgens had er eene vergadering te Aix-la-Chapelle plaats om een verdrag te maken. Evenwel Lodewijk XIV, die zich de Nederlanden niet durfde aanranden, maakte van de machteloosheid van den koning van Spanje gebruik, en overweldigde Burgondië, waarvan hij in weinig tijds zich meester maakte, ten einde hierdoor den Spaanschen koning te noodzaken van een voordceligen vrede voor Frankrijk te maken.

Lodewijk XIV veroverde Burgondië, ten tijde dat Karel II, koning van Spanje, gedwongen werd van een nadeeligen vrede te maken met Alphonse IV, koning van Portugaal.

Na de sluiting van dezen vrede, maakte de koning van Spanje Karel II, een verdrag met de generale staten der vereenigde provinciën, wegens eene leening van twee miljoen guldens, die de vereenigde provinciën aan zijne Majesteit tegen eenen intrest van 5 o/o gaven, onder waar-

borg van eenige steden en sterkten, namelijk als : Argenteau, Navaigne, Stevenwaart, Venlo met de sterkte gelegen langs den anderen kant van de Maas, Gueldre, Isabelle, enz. Dit traktaat werd gemaakt en gesloten in 's Gravenhage, den 9 April, met een bijzonder artikel dat moest bekrachtigd worden, alvorens dat de generale staten de leening deden.

De peis tusschen de koningen van Spanje en Frankrijk te Aix-la-Chapelle onderhandeld, werd gesloten den 2 Mei. (1) Deze vrede moest door dien der Pyreëen bekrachtigd worden, zoo niet dan stond men aan den koning van Frankrijk af *Charleroi, Binche, Ath, Douai, le fort d'Escarpe, Tournai, Bergen, S' Winox, Lille, Audenarde, Armentiers, Courtrai et Furnes*, doch de koning van Frankrijk moest aan Spanje weder overleveren *Franche-Comté* ('t graafschap van Burgondië), dat hij had overweldigd.

Lodewijk konde zich moeilijk hiertoe overgaan, maar het driedobbel verbond van Engeland, Holland en Zweden, overhaalden hem eindelijk, en het was door deze gedwonge overeenkomst dat Spanje, aan den koning van Frankrijk, over zijne eischen wegens de rechten zijner echtgenote de koningin, voldoening gaf. Nochtans dit verdrag was geen oprechte vrede, slechts een wapenstilstand en eene opschorting van haat, tot dat er zich eene gelegenheid zoude opdoen om ze andermaal te doen uitbarsten, zoo als men in het vervolg zal zien.

Deze peis gesloten zijnde, Karel II, of om beter te zeggen de koningin regente, had don Jan van Oostenrijk voor gouverneur-generaal der Nederlanden aangesteld, ten

---

(1) De afkondiging van dezen peis geschiedde te Turnhout in dezelfde maand, en werd plechtiglijk door de burgeren gevierd. De wethouders beschonken ter dezer gelegenheid de luiers der groote klok met 22 potten bier.

einde dat een vorst van haar huis de bewegingen der Franschen zoude bewaken, dewelke niettegenstaande de vredetraktaten, niet nalieten van gewapender hand de eigendommen van hunne naburen toe te eigenen. De koningin deed terzelve tijd inschepen een groot gedeelte der krijgslieden, die in Portugaal den oorlog hadden gevoerd. 17000 kwamen te Oostende aan en een ander getal ont-scheepte elders. Don Juan die de Nederlanden kenden en die vooruit wist dat de soldij van de gezondene soldaten niet zoude volgen, nam zijne aanstelling van Karel II en de regente niet aan, onder voorwendsel, dat hij meer dienst aan de Spaansche monarchie konde bewijzen, met gedurende de minderjarigheid van den koning te Madrid te blijven, en aldaar de handeling der ministers zoowel van de wereldlijke als van de geestelijke in het oog te houden, die verschillende misbruiken in het staatsbestuur hadden ingebracht, en die meer voor eigen belang, dan voor de kroon werkten. Inderdaad, Don Juan had de regente van de gegrondheid zijner inzichten overtuigd, en werd onderkoning van Aragon genoemd, met toelating van het paleis te Madrid te bewonen, om den jongen koning in de staats en politieke zaken te onderwijzen. Terzelve tijd bracht hij tusschen de hovelingen en de ministers eene groote verandering te weeg, en dulde in den raad en in politieke betrekkingen geene personen, dan diegene welke aan het huis van Oostenrijk verkleefd waren.

Ondertusschen wachtten de Vlamingen vruchteloos de komst van Don Juan, die men hem in de Nederlanden had laten verhoppen. En de Spaansche troepen die te Oostende en elders waren aangeland, en in de Vlaanders waren verspreid, ontvingen geene besoldiging, gingen onbezonnen over met de inwoners uit te plunderen, dusdanig dat zij

de wapens opnamen en geweld met geweld afweerden. Men zag van wederkanten kleine bloedige gevechten, waarbij niet alleen een groot getal krijgslieden, maar ook de inwoners zoowel uit de steden als van het platte land omkwamen. Deze wanorden vergrootleden zoodanig, dat men weldra gewapende benden en de toebereidsels van een algemeene opstand zag. De Markies de Castel Rodrigo, die dien tijde, luitenant-gouverneur der Nederlanden, was genoodzaakt al zijn vermogen in het werk te stellen om eene ramp, die de Vlaanders bedreigden te beletten; hij deed alle zijne soldaten inschepen om ze naar het herzogdom van Brabant te zenden. Hij deed terzelfver tijd de staten van Vlaanderen vergaderen en vroeg van hen een millioen acht honderd duizend gulden, om zijne krijgslieden te betalen. Om deze som te verkrijgen was niet gemakkelijk, er was van wege de staten veel wederstand, Vlaanderen was door de belastingen die zij aan de Franschen had moeten betalen, uitgeput. Nochtans om aan de bewoners den vrede te verschaffen, stond de stad Brugge eene geldschatting op het volk van vier honderd duizend gulden toe, en de vrije burgers gaven vijftien duizend rations aan vier stuivers per dag. De andere steden moesten in evenredigheid bijbrengen.

De prinses Amalia van Oranje die steeds bereid was, om het lot der inwoners van het land van Turnhout te verzachten en te begunstigen, zond den 27 Januari haren raad, den heere Moetzfelt, met een brief naar Turnhout, en gelaste hem om met de secretaris Proost aan de *gecoitteerde* aldaar te overhandigen, den originelen akt van vrijdom van alle militaire inkwartieringen. Dezen akt van vrijdom, die hare hoogheid van den gouverneur-generaal Don Castel Rodrigo had bekomen, hebben wij het verledene jaar mede-

gedeeld. **III.** zegde tevens in haren gemelden brief, dat zij niet zoudé nalaten, van al te dóen hetgene eenigzins tot den verderen welstand en de volkomene bevrijding der ingezetenen zoude kunnen verstrekken. (1)

De wethouderen, op de voorspraak der prinses steunende, hadden reeds den 28e derzelfde maand besloten van de 494 gulden 8 stuivers, die de markgraaf eischte, voor de inlegeringskosten van den genoemden gouverneur-generaal te Antwerpen, niet te betalen.

Den 20 Februari daarna, besloten de *gecoitteerde* des lands van Turnhout, van aan de prinses van Oranje eerstdaags voorloopig voor een *honorair* te geven duizend ducats, in aanzien van de zorgvuldigheid en de genade die hare hoogheid voor hare onderdanen, tot het verkrijgen van den gemelden akt van vrijdom had gewaardigd te toonen.

De secretaris werd tevens gelast deze resolutie bij brieven van dankbetuiging aan de prinses ter kennis te brengen, alsmede van aan den raadsheer Moetzfelt wégens zijne moeite voor het overbrengen van dien akt, tien ponden Vlaamsch (zestig Hollandsche guldens), uit te reiken. (2)

In dezelfde vergadering nam men op het verzoek van den meijer van Ravels, de heer Balemans, ten einde onderstand te bekomen in zake van vijf gevangen soldaten vagebonden, welke volgens hem waarschijnlijk ter dood zoude worden verwezen, het besluit van gedurende zes jaren onderling te helpen dragen, alle tamelijke rechtskosten. Men bedingde ook dat met het goed doen van de kosten, bij den schout te Lille geleden, de aangegaane overeenkomst met het westkwartier zoude ophouden te bestaan.

(1) Zie dezen brief onder bijdrage Litt. E.

(2) Zie bijdrage Litt. F.

Deze soldaten welke zich noemden F. J. Merex, Ad. Janssen, J. Motmans, J. Henrick en J. Laurens, en te Ravels vele baldadigheden hadden begaan, had men niet zonder moeite in hechtenis kunnen nemen, ofschoon zij allen door den tegenstand zwaar gewond waren.

De chirurgijn Jan De Graeff, verpleegde dezelfde van hunne wonden twaalf dagen lang, en ontving voor ieder bezoek te Ravels, vijf schellingen.

Bovengenoemde soldaten vagebonden werden den 9^e Maart door de militaire overheid wedergeëischt, als zijnde volgens haar allen rechtplichtig. Zij werden vervolgens in de handen van een kapitein van de compagnie van de Markies de Conflans overgeleverd. (1)

Op het bevel van de staten van Brabant, schreef den heere griffier Botton den eerste Maart aan den hoofdschout van den lande en het kwartier van Turnhout van, inziende den uitersten nood, en de bijzondere genegenheid en ijver tot Z. M. dienst kennende, te willen opbrengen en toestaan eene redelijke som bij wijze van voorschot op den laatst gevraagden onderstand, en van, ten dien einde afgezanten naar Antwerpen te willen zenden, den 6^e derzelfde maand, ten huize van den rentmeester Parys aldaar, enz. (2)

Op deze uitnodiging werden de hoofdschout van Turnhout wegens de stad, de schout van Baal voor het oostkwartier en de schout van Lille voor het westkwartier gelast naar Antwerpen te gaan, ten einde alle billijke en redelijke offers ten behoeve van Z. M. en tot behoudenis van deze landen te doen, zoo en gelijk de andere naburige kwartieren het geraden zouden vinden. Nochtans met bijzonderen last, dat den bekomen akt van vrijdom van alle

(1) Zie bijdrage Litt. G.

(2) Zie bijdrage Litt. H.

inkwartieringen van oorlogsvolk daardoor niet zoude worden gekrenkt (1)

Na lang harrewarren en sribbelen besloten de *gecoitteerden* op 30 Augusti, onder de vooraangehaalde bedinging, van hun aandeel in de gevraagde dertig duizend guldens op voorraad te betalen.

Den 15^e Maart maakte de *gecommitteerde* bekend, dat de zeven kwartieren hadden beloofd te betalen een honderd twintig duizend gulden, te weten : een derde binnen drie weken, en het tweede en derde deel bij gelijke portie einde April en Mei, mits op het laatste deel te korten de vijf duizend gulden, betaald voor de logementen der lijfwacht van den gouverneur-generaal.

Verder en op de voordracht van den heere hoofdschout werd er door de *gecoitteerde* in hunne zitting van 11 Augusti vastgesteld, dat in aanzien van de genotene voordeelen die de stad en het land van Turnhout, door de tusschenkomst van de prinses van Oranje, genoten, men aan hare hoogheid als vrouwe van Turnhout, op haren geboorte dag, den 28^e derzelfde maand, zoude geluk wenschen, en tevens vereeren met eenige manufacturen van lijnwaad of lijken, voor eene waarde van drie honderd gulden min of meer. (2)

Andermaal moesten de Turnhoutsche bewoners het hof van prinses Amalia van Oranje missen. Zij hadden nogtans, buiten het ongeval te Ravels, hiervoren aangehaald, een bijzonder geluk van geen last van krijgslieden of strooperijen te moeten betreuren.

De Turnhoutsche wethouders hadden evenwel in tijds voorzorgen genomen en Olivier, Opsomer en Hendrik Roes,

(1) Zie bijdrage Litt. I.

(2) Zie bijdrage Litt. K.

stadsbedienden, bijzonder gelast met de bedelaars en vagebonden uit de vrijheid te jagen, alsook van de burgerwachten te bewaken en te geleiden, om de brandstichtingen te beletten.

De Vlamingen die nog altoos hadden gehoopt van Don Juan bij hun te ontvangen, werden eindelijk uit hunne doling gebracht door de komst van Don Pedro de Velasco, groot conetabel van Castilliën, voorzien van eene aanstelling van den koning van Spanje, door dewelke Karel II aan zijne onderdanen der Nederlanden bevoel, van dezen hoogen ambtenaar bij hun in hoedanigheid van gouverneur generaal te ontvangen. Don Pedro de Velasco ontscheepte te Oostende, in de maand September 1668 en deed zijne intrede te Brussel, ondertusschen deed de Markies de Castel Rodrigo die, hem het staatsbestuur overgaf, naar Spanje terugkeerde.

1768.

De bijzondere plaatselijke gebeurtenissen van dit jaar, welke wij mededeelen, bestaligen :

Dat de wethouderen in de maand Januari aan den algemeenen schatbewaarder en raadsheeren van H. M. domeinen en finantiën betoogden, dat het verbod van invoer van den gezouten en droogen haring van Holland langs het land van Turnhout, groote schade aan de inwoners der streek toebracht met aanzoek van dit verbod te willen intrekken.

Ofschoon de wethouderen der vrijheid bewezen, dat de besten gezouten haring van Holland, vracht en rechten begrepen, te Turnhout maar zoude kosten 24 gulden per ton, en de boksharing 15 gulden 7 1/2 stuivers Brabants, terwijl zij hem, te Oostende of te Nicuport gekocht, hier 32 gulden moesten betalen, werd hun verzoek afgeslagen en het verbod bleef bestaan.

Bij hunne beraming van 4 Februari besloten dezelfde wethouderen : 1° de procureur Vanhoeteren te Brussel aan te stellen, in vervanging van den procureur Lauwers, dewelke uit hoofde van zijne hooge jaren, zijn ontslag had gegeven, om de stad in het hangende proces tegen Corsendonck en de compagnie Champtrain te dienen (1) en 2° van het schoolgeld der studenten voorloopig te verhoogen, ten profijte der rectoren, te weten : vier schellingen voor iederen vreemden student en twee schellingen voor elken ingeboorne. Men bedong daar ook bij, van dezen opbrengst in te houden van ieder student, zonder onderscheid, en te sparen, eenen schelling tot het dekken der onkosten, die

(1) Tiende heffers, die den hoogen altaar van St' Pieters-kerk moesten onderhouden.

men zoude moeten doen ingeval er uit de school een *primus* zoude komen.

Op 23 Maart en 7 Mei werden de verzoekschriften van de heeren Melchior Lambertus Van Gorkom en Petrus Van den Broeck, ontvanger der heeren staten te Turnhout, aan den souverainen raad ingediend en strekkende om vrijdom van den accijns en andere burgerlijke lasten te bekomen, door de welhouderen der vrijheid als ongegrond beoordeeld, met kennisgeving dat hunne vragen niet konden worden ingewilligd.

Den 25^e April ontstond er brand te Oud-Turnhout, en de knecht van Joachim Lauwers, welke het eerste water had aangevoerd, verkreeg eene belooning of premie van zes gulden.

Den 8^e Mei werd er aan de inwoneren der vrijheid groot nieuws ruchtbaar gemaakt. De hoofdschout jonker Carolus de Fierlant, had dien dag de heeren schepenen, gezworen en de *gecoitteerden* uit de gegoedenen ten stadhuize bijeen geroepen, om hen ter kennis te brengen, dat de graaf de Pestre te Brussel van Weenen was aangekomen, en de heerlijkheid en het hertogdom van Turnhout had gekocht. En, op den voorstel van den hoofdschout, dat men den nieuwen heer hierover behoorde geluk te wenschen, besloot men van den heere de Fierlant en den president schepenen, te gelasten om de graaf de Pestre te Brussel nit naam der vrijheid, te gaan begroeten en hulde te bewijzen. (1)

De genoemde afgezanten hunnen last volbracht hebbende, riep de hoofdschout de Fierlant wederom op 3 Juni ter schepen-kamer, de heeren schepenen, gezworen en gecom-

(1) Zie bijdrage Litt. L.

mitteerden uit de gegoedenen bijeen, hun andermaal te kennen gevende, dat de hertog van Sylva Tarouca, het hertogdom van Turnhout aan den heer de Pestre, grave van Seneffe had verkocht, en dat deze binnen ettelijke weken voornemens was er het plechtig bezit van te nemen. Gevolgentlijk dat er diende gezorgd te worden om alles voor te bereiden, zoowel het geschenk, dat aan de voorgaande heeren was gedaan geworden, alsook van te overleggen op welke wijze de inhaling van den nieuwen heer zoude geschieden.

Men besloot vervolgens van te laten maken twee zijden tijken, twee stukken sijn lijnwaad en eenige kanten, en dit op dezelfde wijze zoo als men de voorgaande heeren had vereerd.

De schepen Adrianus Van Pelt werd met het maken der twee zijden tijken gelast, en de heer Simon Plasmans, gecommiteerde, moest de kanten en het lijnwaad bezorgen. Men aanzocht dezelve tevens van deze waren zoo matig mogelijk te leveren.

Overigens en daar men de *gecommiteerden* van het hertogdom over de inhaling moest raadplegen, wierd de beraaming deswegens tot den volgenden Maandag verschoven. (1)

Op dien dag, 6 Juni, gaf de hoofdschout aan de schepenen, gezworen en *gecommiteerde* uit de gegoedenen bericht, dat de *gecoitteerden* van het hertogdom hadden besloten van alleenlijk voor het te doen geschenk aan den graaf de Pestre bij te dragen honderd ducatonen. Den heere hoofdschout, die deze som niet geevenredigd met hun verplichtend aandeel beschouwde, gaf de bijeengeroepen in bedenking of men dezelve zoude aanvaardden, ja dan niet? Deze besloten van de honderd ducatonen te aanvaardden en te gebruiken voor het koopen van het lijnwaad.

(1) Zie bijdrage Litt. M.

Verder en daar de gecommiteerden van het hertogdom zich met de inhaling van den graaf de Pestre niet wilden bemoeien, werd er door de Turnhoutse wethouderen bepaald, van den heere graaf de Pestre in te halen met alle de gilden van het rechtsgeding, onder het spelen des beiaards en het luiden der groote klok en het losbranden van het groot geschut. Van des' avonds eenige pekstaken te branden; het stadhuis met fakkels te verlichten, en te bevelen dat alle burgeren hunne huizen insgelijks zoude verlichten; verder van bij de aankomst van den graaf, hem een aam wijn, voor cerewijn aan te bieden en van op den dag dat hij bezit van het hertogdom zoude genomen hebben, te laten zingen den *Te Deum* onder het luiden der groote klok.

Zoohaast men over de ontworpen feesten het eens was, werd er een minder aangename zaak aan de raadsheeren kenbaar gemaakt, en wel namelijk een vertoogschrift van den burgemeester J. F. Van Pelt, (1) die te kennen gaf dat hij alreeds had verschoten en had moeten ophalen 10322 gulden 12 stuivers, en nog penningen zoude moeten lichten om de te doene uitgaven te kunnen betalen, waarvoor hij vergoeding en behoorlijke verzekering verzocht.

Hierop werd besloten dat de burgemeester Van Pelt voor de penningen die hij had moeten lichten en verschieten, behoorlijke vergoeding in zijne rekening zoude genieten; en dat ingeval hij er buiten verwachting nog zoude moeten ophalen, dat men naar gelegenheid der zaak dit ook in aanzien zoude nemen, maar dat hij alvorens gehouden was van zijne colécteurs aan te manen en met recht te pramen, waarloef hem de noodige *executoiren* zouden worden verleend.

(1) Ontvanger of penningmeester dier tijd.

Eindelijk dat er den eersten Zondag na S' Jan de inmaning van tien reële en vijf en dertig personeele bedden zouden worden afgekondigd. (1)

Ondertusschen dat men alle toebereidselen in de vrijheid maakten, had men waarschijnlijk den graaf de Pestre aldaar niet al te gunstig of als een willekeurig man afgeschilderd. Men bracht onder anderen voor, alhoewel hij zich als heer van Turnhout uitgaf, men nog geene stellige bewijzen van den verkoop van den hertog van Sylva Tarouca had ontvangen, en ook niet door dezen van hunnen eed waren ontslagen.

Er wierd vervolgens van den hertog een eigenhandig bewijs verzocht, hetwelk dezen den 19 Juli van Weenen afzond, en dat den hoofdschout de Fierlant den 18^e Augusti aan de *gecoitteerden* van het land van Turnhout, mededeelde. (2)

De hoofdschout ontsloeg hen ook dien dag van den eed aan den hertog gedaan.

Allen, behalve die van Arendonck, die voorbrachten alleenlijk gekomen te zijn, voor zooveel zij van de heerlijkheid van Turnhout afhankelijk waren, legden eenen nieuwen eed in handen van den genoemden hoofdschout af, voor den graaf de Pestre.

Over de behouding van de bestaande magistraten te Turnhout, het afleggen van eenen nieuwen eed en het handhaven van vrijheids-privilegiën, moet men ten dien tijde ook niet al te gerust geweest zijn. Want men had een advies van de rechtsgeleerden Charlier, Remiers en Bodry te Brussel gevraagd, om te weten hoe men zich wegens het veranderen der wethouderen en de verkregene

(1) Zie bijdrage Litt. N.

(2) Zie bijdrage Litt. O.

voorrechten der vrijheid zoude handelen. En den 4 Augusti werd er besloten, van de privilegiën der gemeente, overeenkomstig het bekomen advies, stiptelijk te handhaven, en ingeval de nieuwen heer er iets tegenstrijdig zoude inbrengen of de schepenen en gezworen *via juris* zoude aanranden, van daar tegen kloekmoedig te zullen verweren. Men stelde ook, van alsdan af, den prokureur Vannoeteren aan, om met kracht de zaak, zoo als het behoorde, te vervolgen. (1)

Uit dit besluit kan men genoeg afleiden, dat er reeds eenie verbittering tegen den nieuwen heer, dien zij nog niet kenden bestond, en welke ongelukkiglijk, zoo als men hierna zal zien, tot onenigheid en processen aanleiding gaven.

Overigens had men dit jaar eenen slechten zomer, en ten gevolge van de aanhoudende regens en het slecht weder een kwaden oogst, en de granen waren ook niet op tijd gerijpt.

Om de schade van de eigenaars en huurders van landerijen, die er door de jacht zoude worden veroorzaakt, te voorkomen, achtte het staatsbestuur het noodzakelijk, van bij een ordonnantie van 27 Juli, de opening derzelve, die gewoonlijk op 10 Augusti werd bepaald, te verdagen tot op 1 September, en dit op de straffen bij de plakkaarten uitgedrukt. (2)

Den 31 Augusti berichtte de hoofdschout, de wethouders in hunne vergadering ter schepenen-kamer, dat de heer Van den Broeck, advocaat der vrijheid, tot tweeden pensionaris der stad Brussel genoemd zijnde, de vrijheid bedankte en zijn ontslag gaf.

(1) Zie bijdrage Litt. P.

(2) Zie bijdrage Litt. Q.

De heer advocaat Charlier, werd vervolgens in vervanging van den heer Van den Broeck aangesteld. (1)

Op 7 September deed de graaf de Pestre zijne intrede te Turnhout, en nam bezit van zijne heerlijkheid.

De wethouders vergezeld van een eerewacht te paard; van de dekens, oudermannen, koningen en broeders der gilden van St Antonius, van de Colveniers, van St Joris, van Oosthoven, van Oud-Turnhout en van St Sebastiaan, (2) wachten hunnen nieuwen heer, ten gehuchte Lokeren, af. Korts na den middag zag men het rijtuig van den graaf aankomen, dat de eerewacht was te gemoet gereden, hetwelk door een groot geroer der trommels van de gilde werd ontvangen.

Na door den hoofdschout en door de wethouders verwelkomd te zijn geweest, schaarden de gilden zich in orde. Deze met hunne waperende vanen en rijke beuken, de dekens, oudermannen en koningen aan het hoofd, ieder gild op zich zelve, en de broeders lijnsgewijze wederzijds de straat van Lokeren naar de Antwerpsche baan, vervolgde voor en achter de rijtuigen van den graaf en de wethouders, die door de eerewacht te paard waren begeleid, langzaam onder het gedruisch der trommelen en het geroep, *Leve de graaf de Pestre*, de vrijheid Turnhout langs de Gasthuisstraat binnen, onder het luiden der klokken, het spelen van den beiaard en het losbranden der haken-kanons.

Op de groote Markt gekomen zijnde, werd den graaf de Pestre, op het stadhuis, den eerewijn aangeboden, onder tusschen dat de gilden de singel omtrokken, en hunne vanen voor het vrijheidshuis strijkten.

Vervolgens nam de graaf zijne intrede bij den heere

(1) Zie bijdrage Litt. R.

(2) Zie bijdrage Litt. S.

hoofdschout de Fierlant op het kasteel, alwaar een rijk banket ter zijner eer was voorbereid, en waaraan ook de wethouderen, gezworen en *gecommitteerden* van de gegoeden deel namen.

Des avonds had er eene algemeene verlichting plaats, en een vuurwerk werd op de groote Markt afgestoken, hetwelk de nieuwen heer, met de wethouderen, kwam aanschouwen. Overigens bleef de viering van dezen dag nog lang in het geheugen der inwoneren.

Des anderendags en twee opvolgende dagen, doorliep de graaf, vergezeld van den hoofdschout de vrijheid, bezichtigde zijne molens en het grooten-houtsbosch, en verliet den 10^e Turnhout, onder het luiden der groote klok om naar Brussel weder te keeren. (1)

Te Brussel zijnde, schreef de graaf de Pestre den 12^e September aan de wethouderen der stad Turnhout eenen zeer vriendelijken brief, die wij onder de bijdrage Litt. V. mededeelen, en waarin hij te kennen gaf, dat hij niet kon nalaten van nog eens zijn genoegen uit te drukken voor de gulhartige genegenheid die men hem wel had willen betoonen; dat hij hieraan zeer gevoelig was geweest en dat zij verzekerd konde zijn, dat hij dit altoos zoude blijven herinneren, en als een aangenomen verbintenis zou beschouwen van in alle zaken het zijne bij te dragen tot het ware welzijn der stad, in het bijzonder, en van derzelve inwoneren in 't algemeen.

De geschenken die zij mij gedaan heeft, zegt hij verder, zijn aan mijne oogen eene gedenkenis, dat hare fabrieken het wezenlijk gedeelte van haren steun uitmaakt, en van mijnen kant eene meerdere aandacht vorderen, om ze in den bloeienden staat, waarin zij verkeerren, te behouden, en ik hoop dat gij er in het vervolg de blijken zult van zien.

(1) Zie bijdrage Litt. T.

Korte dagen daarna, werden er van wege den grave de Pestre, de volgende voorstellen, betreffende de verkoop en het gebruik der gemeente heiden, voorstellen die wij etterlijk laten volgen, gedaan.

1.

Dat alle hetgene tot nu toe is gedaen geweest sal syn geapprobeert, ende alles sal blyven ende continueren in den selven staet gelyck sy actueleyk syn, behoudelyck dat den heere sijn sal doen betaelen den chyns van eenen halven coninecx grooten ouden tournois voor ieder hunder door de gemeynte aen ieder vercocht.

2.

De wethouderen van Turnhout en sullen geen heyden aen particulieren meer vercoopen ende en sullen der geen meer opbreken ten profyte van hunne gemeynte, noghte en sullen geen nieuwe beplantinge meer doen, maer sullen continueren te cultiveren ende te beplanten ten profyte hunder gemeynte alle de plaetsen die sy tot nu toe gecultiveert en beplant hebben.

3.

Het sal aen den heere vrystaen van op te breken ende van ten synen profyte te beplanten alle ende dusdanige quantiteyt heyde in de gemoynte, als het hem goetdunken sal ende hetselve te doen daer ende wanneer hy het sal goetvinden.

4.

De gemeynthe sal behouden het gebruyk van die voors. gemeyntens ende heyden op den voet gelyck deselve die als nu gebruyckt, soo ende soo langen tyde als den voors. heere deselve niet sal hebben opgebroken, maer naer proportie dat hy deselve sal opbreken ende beplanten, sal de gemeynthe daeraen niet het minste recht meer hebben.

5.

De moeren sullen blyven aen de gemeynthe op den selven voet als sy tegenwoordiglyck syn, ende het en sal aen den heere niet gepermitteert syn van daer te planten, noghte deselve op te breken soo ende soo langen tydt als de gemeynthe daerin sal torven, maer als daer allen den turf sal uytgetrocken syn, sal den heere deselve mogen cultiveren ten synen profyte ingevalle hy het sal goetvinden.

6.

Den heer sal belast blyven met allen de question dier souden connen voorvallen ter oorsaecke van dit tegenwoordig accoort, soo met Arendonck als alle andere gemeyntens ende zal censgelyck op sigh nemen ende belast blyven met het proces tegen die van Ravels, ter oorsaecke der liemiet-scheydinge der twee juridictien.

7.

Den heere verbint sigh van aen niemand te verschynsen enige gedeelte van de voors. heyden in de gemeynthe, maer dat allen tgene hetwelck hy sal doen cultiveren sal blyven

geannexeert aen de heerlyckheyt van Turnhout, om gedeelte te maeken van het majorael ofte fidei commis perpetuel hetwelck hy met oetroye van haere K. en K. M. heeft become in faveur van syne naercomelingen oft aetie hebbende onder hetwelck Turnhout begrepen is.

8.

Om de gemeynthe reyckelyck te vergoederen over het transport, hetgene hy compt te doen van het recht voor het gebruyck der inwooneren, op de geseyde heyden en de gemeynthe soo sal den heere sigh verbinden van nu ende voor altyt jaerlycx te belaelen de somme van dry hondert guldens tot ontlastinge der XX ende andere lasten der gemeynthe.

Zoohaast deze voorstellen gekend waren, ontstond tuschen boer en burger groot gemor, de nieuwe heer ging hunne belangen te kort doen. Nochtans de wethouderen besloten den 27^e September, om hunnen heer niet al te spoedig zijne voorstellen af te wijzen, of de ingezetenen te stooren, van op de volgende voorwaarden, die wij ook letterlijk laten volgen, eenige heiden aan den grave de Pestre af te staan.

1.

Dat dese vercoopinge, cessie ende transport is geschiedende op den voet ende maniere soo ende gelyck de gemeynthe van outsgewoon is aan de particuliere de heyden uyt te geven ende te vercoopen soo voor den eygendom als gebruyck.

2.

Dat den heere grave zich verbint van aen niemant de vercochte partyen. of een gedeelte derselve voorts te vercoopen oft in chyns uyt te geven, alsoo de gemeynthe dese cessie maer en doet uyt pure jonst ende genegentheyt tot den selven heere grave als hunnen heer.

3.

Dat den heere grave sal belast syn en blyven met alle de questien die soudon connen resulteren uyt dese cessie ende transport tegens alle de aenpaelende gemeyntens als Vosselaer, Merxplas, Baerle-Hertogh, Poppel en Welde ende voornamentlyck Raevens ten opsichte van het proces tgene dese gemeynthe is sustinerende tegens Raevens over de liemietseheydinge, dusdanig dat ingevalle d'een of d'ander gemeynthe over de jurisdictie ende liemietseheydinge der gecedeerde partyen eenige questie quam te formeren, dat selve sal staen ten laste van den heere grave alleen (voornamelyk wyziging by naerder conditiën, bestaende uit 7 artikels).

4.

Dat de voors. gecedeerde partyen 15 jaeren naer het opbreken derselve sullen vry wesen van lasten, ofte soolanck gelyck het voor den souv. raede sal worden gereguleert, maer den gefixeerden tydt overstrecken zynde, ende naer dat deselve 15 jaeren syn opgebroken, sullen deselve getauxcert worden door de bedesetters ende in de lasten gestelt worden gelyck alle andere goederen der particuliere ingesetene ende sullen deselve benefens alle andere moeten betaelen alle soorten van lasten.

5.

Dat de paghters van de hoeven die den heere grave op de gecedeerde partyen sal comen te bouwen sullen getauxcert worden naer proportie van hun bedryf ende sullen in personele oft neiringh beden moeten betaelen benefens d'andere ingesetenen.

6.

Dogh ingevalle den heere grave naer de 15 jaeren de gecedeerde partyen sullen opgebroken syn, soude geraede vinden van de opgebroken partyen te laeten cultiveeren ofte beteulen door eenen castelyn, dat diergelycke castelyn naer de 15 jaeren van het opbreken, voor syn apparent gewin oock sal gequotiseert worden in de personele oft neiringhbeden naer proportie van syn gewin gelyck d'ander ingesetenen.

7.

Dat den heere grave de wegen ende baenen in de heyden zal moeten laeten daer deselve actuelyck syn oft immers in cas hy deselve soude willen verleggen, dat selve sal moeten geschieden ten minsten ongerief der inwoonders en passanten en dat de wegen ten minsten sullen moeten 100 voet breedt blyven.

8.

Dat de gemeynthe tot meerder vastigheyt van dese cessie daarom sal versoecken de aggregatie van den souv. raede van Brabant ter oorsaecke dat mits de groote quantiteyt misschien aan d'een oft d'ander der ingesetenen soude hinderlyck wesen.

Op welke voors. conditiën soo sal de gemeynthe aan den heere graeve De Pestre cederen eerst de geheele gemeyntheysheide gelegen over de Vischbeeck voor de Kets-hoeve soo groot en soo cleyn gelyck die bij metinge sal bevonden worden ende gelyck deselve sal aangewesen worden.

Item het venne ingegraven door d'heer Vermanden gelegen in de Baerleheide met 30 à 40 bunderen heyde daar rondsom oft omtrent gelegen daar het beste conveneren sal.

Ende alsoo men niet weet hoe of 't waere de heere graeve de voordere heyden versoeckt alsoo de gemeynthe naast Baerle-Hertogh langs den cant van Welde en Poppel weynige heyden heeft, soo sal men met de heere graeve naerder mondelings daerover spreken, voor welke gecedeerde partyen den heere graeve sal moeten betaelen d'een door d'ander de somme van dertig guldens per bunder, waarvan de betalingen sal moeten geschieden als de heyden sullen wesen aangemeten.

De heer hoofdschout de Fierlant verzocht van deze voorstellen kopij, om ze aan den grave de Pestre over te maken.

Den 10 October schreven de wethouderen insgelijks over deze voorstellen eenen brief aan hunnen heer, denwelken den 16^e daaropvolgende, bij vrije vertaling antwoordde: (1)

Dat hij prees en goedkeurde de gevoelens, welke zij hem betuigden van in niets zijne rechten te willen te kort doen, maar ook terzelver tijd, van die van hunne ingezetenen te handhaven.

Niets is meer overeenkomend met mijne manier van denken en aan uwen gedanen eed, en alhoewel ik door

geen eed verbonden zijn, zegt hij, kan Ul. verzekerd zijn, dat ik liever van mijne voornemens zou afzien, als ik niet overtuigd was, dat de ontginning der heiden het grootste voordeel zal te weeg brengen, dat men voor uw gemeente kan doen.

Wanneer Gyl. overweegt dat de ontginning van een bunder ten minsten 150 gulden van werkloon moet kosten, en dat den onderhoud van een bunder betennde grond jaarlijks 15 gulden wegneemt; en dat al dit geld tusschen uwe inwoneren wordt verspreid, zult Gyl. niet vinden, dat het gering voordeel van eene slechte weide en brand, waarvan de landbouwers alleen gebruik maken, die in 't geheel slechts op een gulden per bunder wordt geschat, in geenen deele kan opwegen tegen die van de ontginning.

De graaf zegt verder, Gijl. zijt al te verstandig om niet te weten, dat het tegenwoordig getal uwer boeren, op verre na niet toereikend is, om alle de ontgonne gronden te bewinnen, en derhalve dat de bebouwing van gronden voor noodzakelijk gevolg de vermeerdering van bevolking medesleept. De aanwinning of de vermeerdering van bevolking zijn hierdoor in ieder land, en bij u bijzonder, zeker; zoodat het onnoodig is u die te herinneren.

Ten anderen als men overweegt, dat uw grondgebied het graan, de waar van eerste noodzakelijkheid, slechts een derde voor de behoefte uwer inwoneren opbrengt, kan men dan wel iets beter doen, dan van er aan hun wezenlijk meer te bezorgen.

Maar waarom al deze redenen op te sommen, er zijn er wezenlijk meer anderen die Gijl. zoo goed kent dan ik, en wanneer gij bij u zelve nadenkt, zult Gijl. moeten bekennen, dat het bijzonder belang alleen is dat aanzet om de ontginning der heiden tegen te gaan.

(1) Zie dezen brief Litt. U.

Geene eene reden van de *geadhereerden* in hun besluit van 9 September heeft enig gewicht of grond, het zijn ook deze de eenigste die eene kleine ontginning zoude kunnen lijden. Ik beken, dat bezitter zijnde van gronden, deszelfs pachters het genoeg niet meer zullen hebben voor hunne hof, die dikwijls maar eenige bunders bevat, honderde bunderen na welgevallen tot hunne beschikking te hebben, maar ik zou willen ondernemen en bewijzen, dat zij er later voor vergeldigd zullen worden, en was zulks niet, moet dan het weinig voordeel dat er hen van toekomt opgewogen worden, tegen het oneindig goed dat er van den landbouw voor het publiek zal voortspruiten.

Indien mijn belang alleen mij deed handelen, zoudt gij mij hier voor zoo vurig niet zien, maar het gemeen welzijn, en dit is eene sterke reden, is er mede gemengd.

Diegene welke heiden hebben beteuld, weten bij onderzinding dat alles geen profijt is, en dat men dikwijls bebouwde gronden aan mindere prijzen koopt dan ze kosten om ze te ontginnen. Ik ben door mij zelve overtuigd, door de weinige die ik er heb gekocht. Nogtans zal ik uw verder besluit, dat Gijl. mij beloofd, afwachten, en ik zal intussehen tijd niets doen, Ul. verzekerende dat ik niets meer ter harte heb dan Ul. van mijne ware gevoelens te overtuigen.

Daar de wethouderen geene toegevendheid gebruikten en hunne voorstellen handhaafden, werd er aan deze in hunne zitting van 8 November, van wege de graaf de Pestre bekend gemaakt, dat hij hunne conditiën niet aannam.

Echter schreef hij hun andermaal den 17 November eenen brief dien wij onder bijdragen Litt. W mededeelen, en welke bij vrije vertaling luidt :

Alvorens op den brief die gij mij de eer hebt aangedaan te schrijven, gevoegelijk te antwoorden, bid ik u van mij

te willen mededeelen bij eene eenvoudige kopij, op welken titel of concessie de stad Turnhout het recht heeft verkregen van de wegen te beplanten, en van dit aan den heer te verbieden.

Ik heb met spijt vernomen dat uw gezworen klerk d'heer Geerts in de stad is geweest zonder bij mij te komen, en dat het gerucht is verspreid dat Gijl. mij een proces aandoet.

Ik weet Mijne heeren, dat uwen eed u verplicht van de rechten der gemeente te bewaren, zelfs tegen mij, wanneer ik ze wilde krenken, doch dezelfde eed gebiedt u ook, mijne rechten, gezag en voorrechten tegen de gemeente te ondersteunen, wanneer deze die wilt verweldigen en nog te meer van ze zelfs voor haar onrechtvaardig aan te matigen. Ik beeld mij in dat er titels of concessiën, die ik niet ken, bestaan, en het is, verre van mij van de rechten der gemeente tegen te kanten, ik zal mij er zelfs met genoeg aan gedragen en ze ondersteunen.

Gijl. kunt verzekerd zijn dat ik zoo vast in mijn besluit zijn, van de gemeente-rechten niet te krenken, als van de mijne te handhaven.

En op dien voet verwacht ik mij er niet aan dat Gijl. het begonnen werk, het beplanten van den weg van Lokeren naar Grootenhout, en dat men noodzakelijk in dit jaargeljde moet doen, onderbreekt. De tegenwoordige dient Ul. tot verzekering dat ik er nooit geen gebruik van tegen de gemeente zal maken, dusdanig dat *zij* en *ik* volstrek in onze rechten blijven, en mocht er een proces (daar God ons van beware), voor de beplanting der wegen tussehen ons uit voortspruiten, en als ik het verlies dan zal ik de voorwaarden aannemen die de gemeente redelijk zal oordeelen van mij op te leggen, zoo als zij die aan den hertog

van Sylva Tarouca heeft voorgesteld. Het zal insgelijks zoo zijn als Gijl. mij voldoende titels levert die mij overtuigen, dat het recht dat de gemeente beweert te hebben, het hare is.

Gij moet wel onderscheiden dat zonder dat, de opgedrongene voorwaarden voor de beplanting niet aannemelijk zijn.

Ik geef u den middel om het werk te laten voltooien, zonder Ul. te benadeelen en ik hoop dat Gijl. dit in aandacht zult nemen.

Inderdaad, ik heb het ontwerp dat gij mij hebt toegezonden voor den afstand van het recht van gebruik (droit d'usage), dat Gijl. op de heiden hebt, meer aannemelijk gevonden. Gij wilt eene cessie van het gemeente-recht op de voorgestelde gedeelten doen, zonder uit te leggen welk recht, of op welke wijze het mogelijk is van te contracteren zonder de principale kwestie aan te raken, en zonder de eischen van de gemeente of mijne rechten op den eigendom te benadeelen. Evenwel als men alles wel inzielt, is het niet mogelijk van dit werk voor het toekomende jaar te beginnen, ik stel dit dus uit, en hoop te Turnhout zijnde, deze zaak met Ul. te schikken.

Deze brief in plaats van de wethouderen te bevredigen, had juist een tegenovergesteld uitwerksel; de president schepen riep den 9^e December de schepen, gezworen en gecommitteerde bijeen, en gaf hun te kennen dat er verbod van voort te planten op den nieuwen dijk achter Lokeren aan den heere rentmeester was gedaan geworden; dat men daarover aan Mr Reniers te Brussel ook had geschreven, en dewelke van gevoelen was dat het verbod goed was gedaan. Dat niettegenstaande de graaf de Pestre voortging met planten, en hierover tot bewaring van gemeente gerechtigheden een besluit verzocht.

Hierop werd eenparig besloten, overeenkomstig den brief van den heer Reniers, van de reeds gemaakte putten voor de planting op den voormelden dijk toe te werpen, en indien er al geplant was, van de plantagie, op dien dag nog, zonder uitstel, om ver te werpen.

De heeren schepenen en aardmeesters wierden met de uitvoering van dat besluit gelast. (1)

In dezelfde zitting werd de heer Zerezo eenstemmig als advokaat voor de stad gekozen, om den rechtgeleerden Charlier, die lid van den souverainen raad was genoemd, te vervangen.

Men besloot ook in dezelfde vergadering, van de zaak van Ignatius Van Lissum, een proces tegen de stad Herenthals over het *issue recht*, (*) en dat die van Turnhout, daar nooit hadden betaald, niet aan te dragen, maar van dezen, zooveel doenlijk in die zaak behulpzaam te zijn.

Terwijl men met den nieuwen heer van Turnhout twistte, verkochten de wethouderen aan den raadsheer Jacobs eene heide, in de Lokerheide, (raadsheeren Mast genaamd), groot 3383 roeden, 15 voet aan 2 1/2 stuivers de roede, (g 422, 18 5/4 st.), op voorwaarde van dezelve binnen de 15 jaren goed te maken, en de straatwaarts geen voorhoofd in te nemen.

In dit jaar reikte men ook twee premiën van 14 stuivers uit, voor het doodden van twee vossen en van eenen wolf.

Het vrij kapittel van St Pieters-kerk verloor ook, door den dood, in hetzelfde jaar, twee kanoniken, namelijk de

(1) Zie bijdrage Litt. W.

(*) Successie of erfrecht.

cerw. heeren Van den Broeck en de Cantor De Vries.
Beiden werden in de kerk begraven.

Ten slotte, Mijne Heeren, blijven wij op uwen ijver en medewerking voor stadsbelangen, betrouwen.

*Aldus gedaan en voorgelezen in openbare zitting van
den gemeente-raad te Turnhout, den 5° October 1868.*

Ter ordonnantie :

DE BURGEMEESTER,

DE SECRETARIS,

J. A. C. HOEFNAGELS.

P. J. HEUVELMANS.

BIJDRAGEN.

1568.

EXTRACT uit sekere uenteekeningen betitelt : dese navolgende lasten heeft de vryheyt van Turnhout moeten leyden en draegen sedert den verleden trouble, den welcken begonst te Paesschen anno 1566.

AA.

- 1° Betaelt aen Joachim De Metser van dat deselve omtrent Paesschen 1568 tot Remunt hadde geweest, vernemen nae sekere hoop Geusens die men seyde aldaer te liggen, 21 st.
- 2° Symon Dergent, voirster verschoten voor de vryheyt by het vuylweren van sekere ruyters, 29 rinsg. 6 st.
- 3° Betaelt aen H. Van de Moer en Jan Lathouwers van dat deselve met lueren waegens voir de vs. vryheyt hadden gedient den leger van onsen coninck, ten tyde de prince over de Mase gecomen was, 137 rg. 11 s.
- 4° Id. aen diversche boirgers binnen deser vreyheyt, van dat deselve op Kersmis hadden gehouden ten tyt van acht dagen, vier vendelen Spanjaerden treckende van hier naer den Bossche, 2018 rinsg. 17 st.

- 5° Id. om te betaalen de costen van de benden van Mr de Vergy.
- 6° Id. id. twee silvere schalen (teljooren), geschoncken der huysvrouwe van Mr Sigonne, XLII rinsgulden.
- 7° Betaelt aen Frederick Dergent dat deselve van wegen der vryheyt hadde geweest te vernemen nae seekere soldaeten liggende omtrent Ghele oft Meerhout.
- 8° Betaelt aen De Cock omme van wegen der vryheyt te gaen vernemen nae seekeren hoop soldaeten die men seyde te liggen in 't lant van Geldre, 2 rinsg.
- 9° Betaelt aen Jan De Beelmaecker voir ses coppelen quackelen, geschoncken ter recommandatie van de vryheyt, 18 st.
- 10° Op 7 November 1568 betaelt aen diverse boirgeren, die den pioniers treckende deur dese vryheyt met bier en broot gevirtualeert hadden, 21 rinsgulden 16 st.
- 11° Op 16 November 1568 betaelt aen seven wagenluyden, die welcke deur het bevel van synce Exc. tot behoef van den leger ons heere des coninckx tot binnen der stad van Thienen hadden gevuert 60 veertelen roggen meel, 51 rinsgulden 12 $\frac{3}{4}$ st.
- 12° Noch betaelt aen diverse booden, die welcke voir de voors. vryheyt gelooopen hebben, gelooopen ten tyde die Spanjaerden op Kersmisse binnen dese vryheyt lagen, 13 rinsg. 15 st.

A.

Meester Jan besundere goede vriendt, ick gebiede my zeer jonstelyck tuwaerts uwer L. sal gelieven my met bringer van dese over te zeynden de declaratie en veleeren by den welth van Turnhout gedaen en by u geredigeert in geschrifte, bernerende beleydt van der nyeuwver rolige en des daer vuyt en na is gevolcht zoe van de beeldstormerye, waths, genotie en eensamelyck oock de inventaris auctentiq van de bescrevene goederen om deselve te gebruycken, daer ick die van doene hebbe en verder en wilt ny laten, zeyndt my tsamen besloten in een packet ten eynde die ny gesien en worden, uwer L. hier mede Gode almachtich recomman-derende, gescreven tot Merxhom 29 July 1568.

Uwer L. goetwillighe

De Drossart van Brabant; handmerk onleesbaar.

*Aen den eersamen en mynen besunderen goeden vriendt
Mr Jan Walsscharts, secretaris der vryheyt van Turnhout
residerende aldaer.*

B.

*Aen de prelaten, edelen ende andere heeren represente-
rende die drie staten des lants van Brabant.*

Geven oytmoedelyck te kennen die ingeseten van der Meyerye ende platten lande van Tsertogenbossche, hoe dat de voirs. Meyerye es gelegen aen Holland ende Gelre, waer deur geschiet is dat hier voirmaels, dueren die orloghen van desen lande teghen die van Gelre, de voirs. Meyerye meer is beschadicht en bedorven geweest dan eenich ander quartier van desen lande, hebben oock ten selven tyde veel gemeynteners van voirs. Meyerye bedwongen geweest heur luyden dorpen te ransonneren, ten eynde dat deselve nyet

en soude verbrant worden, gelyck eenighe andere gebeurt was ende ter saecken van dyen syn deselve dorpe op den dach van heden noch belast met renten, mits den welcken geconsideraert de onvruchtbaerichheit van selven platten lande is geschiet dat de voirs. ingeseten syn sedert de voirs. orloghen altyt gebleven in armoede, ende in den jaere 1568 hebben moeten lyden het passeren ende repasseren van den leger van zynder Ma^t. treckende naer Vrieslandt, ende wederom kerende, hebben noch van gelycken nu onlanex ontsprekelycke schaede geleden van de crychsknechten van hertoghe van Holsteyn, die aldaer onderhouden syn geweest neghen geheele weken met vier duysent peerden ende sesse vendelen knechten; die weleke int voerleden jaer hebben den voirs. ingeseten geheel gespolicert ende affgenomen van hunne monteringhe beesten fourage, ende int generael van alle hunne meubelen, ende daerna heeft dexcellentie van hertoghe van Alva gelieft in de vryheyt van Os te seynden, nae dyen deselve, by de vyanden es verbrant, de bende van Arenberghe, hebben aldaer verteert meer dan twee duysent gulden, ende van dair deselve bende versonden nae Eynthoven, alwaer sy hebben verteert meer dan vier duysent gulden, ende daerna is wederom gesonden in de stadt van Helmont die bende van Jorge, Masura Albeneser hebbende insgelycx aldaer verteert meer dan vier duysent gulden. Alle weleke lasten syn by den voirs. supplicanten geleden geweest, boven noch de costen van waegens gesonden in den lesten legher van synder Ma^t, hebbende ten platten lande gecost meer dan acht duysent gulden, behoudelyck dat die Oisterwyck ende Sint-Odenrode hebben opgenomen veel volcx tot heure eyghen beschermenisse teghen die branden in sulcker vueghen dat elck quartier elck int syne hebben geleden ontsprekelycke schaeden, bedraegende millioenen jae

meer dan eenich quartier van desen lande, ende noch boven alle de voirs. costen en armoede hebben de voirs. ingeseten nae dinnecommen van Hollant en die orloghe daerna in Hollandt ende int lant van Gelre gevolght, geleden ende gesupporteert ende noch daegelycx van lyden ende supporteren groote oncosten, lasten, overdaet en schaede van soldaten, crychsvolk ende andere aldaer passeren en wederkeeren ende stille liggende soe van ordinariisse convoyen als andere, en aleest soo dat de voirs. supplicanten by dese midde syn geomen tot henne vuyterste miserie ende calamiteyt hebben nochtans dyen nyet jegenstaende nae haer vuyterste macht syne Ma^t. ende den lande in den noot by te staene ten versuecke van den Gouverneur van Tsertogenbossche (confoirm d'ordonnantie), van zyne excellentie in de maent van Junio Iestleden, geconsenteert int onderhouden van de bende van Nicolaes Basta wesende int garnisoen van voirs. stadt Van den Bosch ende dat voir een maent, ende te dyen eynde te betaelen 2200 gulden die weleke zy oyck hebben betaelt, ende gelycke consent ende betaelinghe van veel maenden vernieuwt to nu toe weleke oft gelycke lasten en hebben die andere lieden van Brabant nyet gehadt noch geleden, ende hoewel deselve goetwilliglycken den supplicanten en behoirt nyet genomen noch getrocken worden in consequentie om deselve te bedwinghen totter continuationen van den voirs. consente ende betaelinghe, van gelycken geconsideraert dat hen eerste consent is gegeven geweest op hope van oppressie aangeven; dat tvoirs. onderhouden over een maent nyet en soude dueren, op weleke hope de voirs. continuatie alleen is gedaen geweest, daer aff zy betaelt hebben meer dan *elf duysent ponden Artois*, die weleken tot hunnen grooten costen ende interesse syn opgelicht geweest, soo eest

nochtans dat de voirs. Gouverneur van Tsertogenbossche wilt de voirs. betaelinge noch gecontinueert hebben, oft dat hy anderssins sal geoirsaeckt wesen de voirs. bede opt plat landt van voirs. Meyerye te leggen, en pretenderende daeraff oeyck te hebben expressen mondelinghen last van dexcellentie van den hertoghe van Alva dat de voirs. supplianten souden moeten onderhouden vier hondert Walsche soldaten boven heinne macht, maer om bewaert te wesen van vyan den hebben tot dyen eynde den selven Gouverneur in den naeme van Z. M. boven de voirs. leeninghe gepresenteert te leenen gelyck oeyck de betaelinge meestendeel is gedaen, de somme van drie duysent gulden, met welcke penningen de voirs. Gouverneur heeft gelicht een vendelen Waelen die welcke tot Hilvarenbeeck syn liggende, al tot groote schaede en last van landen daer aff de voirs. Gouverneur hun supplianten nyet en wilt ontlasten in der vuegen dat de supplianten als wesende die meest verdorven ende verarmt ende die welcke men boven alle dāndere souden behoiren te succureren en behulpich te syn en niet te belasten tegen alle beden, ende dat zy in plaetse van ontlastinghe ende recompense van hun groote getrouwicheyt en diensten by den voirs. supplianten int besunder oft ordinaris als extraordinaris aen syn Ma^t. gedaen, zy conden comen te vallen in hunne geheele bedersfnisse ruyne en uysterste desolatie. Om welck te schouwen soe versuecken zy supplianten dat uwe Eerw. gelieve soo veel te doen soe by uwe Eerw. als by syn Excellentie dat de Drossaert van Brabant met syn gesellen oft yemandt anders geordonneert worden de voirs. passagiën ten platten lande vry te houden ten laste van gemeynen lande van Brabant, gemerekt hier mede nyet alleenlycken en soude wordden bevrydt het quartier van Tsertogenbossche maer oeyck het quartier van Antwerpen

en andere quartieren van Brabant, daer de coopman ende andere passanten daegelycx syn passerende en verkeren, mits presenterende den selven drossaert met lyff en goet by te staen omme deselve passagiën mede te helpen bevryen daer toe hy bevelt is hebbende daer toe speciale ordonnantie van syn Excellentie ende tot dyen dat insgelycx, uwe Eerw. gelieven wille soo veel te doen mits der voirs. presentatiën dat dye van voirs. platten lande metten voirs. knechten niet meer en blyven belast om de voirs. passagiën te bevryen, noch anderssins, ende dyen behalven uwe Eerw. insgelycx believe te doen restitutie van voirs. penningen by de supplianten verschoten ende beheert in den dienst van Z. M. ende defensie van de voirs. lande welck doende sullen uwe Eerw. een godtlyck werk doen tot grooten voordeel van der Majesteyt, ende tot ontlastinge van den armen ondersaten die hen lyff ende goet presenteren ten dienste van syne Ma^t. om de voirs. passagiën te behulpen bevryen, behoudelyck dat sy van voirs. ruyteren ende knechten die aldaer wordden geleydt tot verderffelycke schaede van den supplianten om deselve passagiën te bevryen, moghen ontlast syn en blyven, dweleck doende enz.

C.

Alsoo op heden den 10^e May 1568 voor mynheeren schouth, schepen en de gesworen dier vryheyt van Turnhout is gecompareert en deselve heeft doen vergaderen mynheere de provoest van C. Ma^t. van slote of casteel van Antwerpen met open besegelde en onderteekende brieven van hertog Dalve als gouverneur en capiteyn-generael van Zyne Majesteyt van lande van herwaerts over, innehoudende expres en speciael bevel van 't ghene des hiernae volght van Zyne Maj^s. wegen terstont en sonder dilacy te doen

effectueren, soo heeft de voors. mynheer de provoest van Zyn Maj^s. wegen en vuyt crachte van opene brieven vs. der voors. vryhey, metten vleecken en dorpen onder den lande van Turnhout alnoech onvercocht liggende, te weten Arendonck, Weelde, Poppel, Bael onder den Hertoch en Gierle belast en wel scherpelyck bevolen dat zy int gemyen en met malcanderen souden der voors. Co. Ma^t. terstont te dienste en tot opbouwinghe voers. casteel van Antwerpen zeynden den nombre en quantiteyt van twintig peerden dye welcke schuldich en gehouden sullen syn der voors. Ma^t. te dienen tot behoeff als voren op de behoirlycken salaris by de voers. Ma^t. oft syn gecommiteerde daertoe geordonneert.

Ende op dat neymant van de voers. vleecken en dorpen van tghene der voors. is eenighe ignorantie en soude prelenderen, en dat de voers. mynheer de provoest mits der grooter haesten van de zaecke alomme nyet en can gevaren en paieren om tghene der voers. is te bevolen en ordonneren, soo heeft de voers. mynheer de provost desen iegenwoordighen doen schryven en met zynde hant selve onderteeckent ten daghe en jare voers. Omme dese jegenwoerdighe en dinhout van dese den voers. vleecken en dorpen voorts te bestellen en remonstreren op dat Zyne Ma^t. van geene noode en soude syn op de onwillighen eenighe naarder provisio domme te derven doen.

Geteekend met krabbelige teekens gelijk iemand die niet schryven kan.

D.

EXTRACT uit de rekening van den Gasthuismeester Frederick Tammsers, 1567-1568.

« Gecocht een brood ii st., een pond boter ii st., vi potten biers, een half pond ruete keerskens samen vii st. 3 oort. »

« Laureysen Van den Velde betaelt van 13 ellen een vierendeel lynde lakens om een tent te maken in den pest tyt, voor de siecke schamele menschen by 't sieckhuis inne te logeeren; d'elle tot 3 st. 1 oort. »

« Anthonis Der Kynderen is sieck in 't voers. ghashuys comen leggen, ende aldaer gelegen den tyt van vyf wekon, binnen welcke tyde deselve aan broot, boter, bier ende andre nootruft verteert heeft, en deze gasthuismeester betaelt 't samen 35 st. »

« Tot een paer schoenen voor denselven gegeven, 5 st. »

« Aen Lans Thys van dat deselve in den pesttyt tot Oud-Turnhout, aan diverse schamele persoonen hadde gedistribueert ter ordonnantie van schepenen betaelt 35 st. »

« Peeteren Van Dorne Henriex sone ter ordonnantie van schepenen ter sake deselve is gegaan in de hulle by Jan Sueten sone besmet van den peste ende denselven ghade geslagen betaelt 30 st. »

E.

EXTRACT uit het resolutieboek van den lande van Turnhout.

Amelie by der gratien Gods princesse douairière van Oranje en vrouwe ende baronesse van Turnhout Zevenbergen, enz., enz., enz.

Haer hoogheyt coitteert en authoriseert hiermede Johan Moetzfelt haren raet en tresorier-generael, omme zich metten eersten in persoon te transporteeren naer Turnhout omme aldaer met ende neffens haren secretaris van Turnhout voornoemt Johan Proost, aan de gedeputeerde van den lande te presenteren ende over te leveren de originele acte van exemptie van inlogeringe van militaire troupen ende van redemptie van dien, eyndelyck naer vele instantien

ende moeyelyckheden by hare Hoogheyd van S. Exc. Don Castrolodrigo geoblineert tot merckelycke beneficie ende ontlastinge van de ingesetenen van vs. haren lande van Turnhout, omme geregisteert ende bewaert te worden daer het behoort, ende voorts deselve gedeputeerdens te vseecken; dat het haer hoocheyt voornamentlyck by dese prelexie iuncture van tyde, niet en zal onderlaten te contribuieren tghene eenichsins soude konnen vstrecken tot verderen welstant, ende volcomen bevrydinge van de voors. ingesetenen (1).

Actum in 'S Gravenhage dezen 27 January 1668.

(Get.) Amelie d'Orange.

F.

20 FEBRUARI 1668.

En hebben naer voorgaende deliberatie de voors. gecointeerden der stadt en lande van Turnhout toebehoorende hare Hoogheyd onse gen. vrouwe vs. voor een honorair geloeft eerstdaechs te sullen geven, aen genen die de selve daer toe sal gelieven de committeren de somme van een duysent ducalons in specie by provisie, ten opsicht van hare sorghvuldigheyd ende de genade die de prinsesse voor hare onderdanen, in 't vercrygen der voors. acte geweerdicht heeft te toonen : verelarende de vs. gecointeerde niet te sullen naerlaten in het toecomende nog te sullen voorders involge hunnen yever, in het vergelden der selver naer advenant de verlichtinge die sy door deze acte noch sullen comen te genieten in andere beswaernissen; gevende voorders mits dese aan onzen secretaris last om met brie-

(1) Zie dien akt in ons verslag van 1867.

ven van dancksegginge deze onse resolutie, hare hoocheyt vs. bekent te maeken. Ende datten selven secretaris sal utreyken aen den h^r raet Moetzfelt over syne genomen moeyte van den selven acte overgebracht ende gepresenteert te hebben eene somme van thien pont vlaems, die den selven sullen valideren voor uitgeven, in de eerste te doene lantreeckeninge.

Op het versoeck van Jan Balemans meyer van Ravels, om assistentie te hebben over vyff vageboden aldaar gevangen, ende naer alle apparentie ter doodt sullen verwesen worden raeckende de rechteosten is mits redenen onderlingen overdragen, dat men voor den tyt van ses jaeren eerstcomende sal helpen dragen alle tamelycke rechtscosten ende der scherprechters, met verstande, dat de gene last by den schoutet van Lille geleden aen den selven sullen worden goet gedaen waer mede sal comen te cessen, den contracte tusschen die van het west quartier aengegaen.

G.

9 MARTY 1668.

Messieurs,

Le Sr Serg^t. Gral de bataille le Marquis de Confiano nous ayant remonstré que cinq cavalliers de sa compagnie seroient prins et constituez prisonniers a la requisition de votre escoutette sous pretext, de quelques exces par iceulx commis. Or comme la cognaissance de semblables notions purement personeles nous touche privativement à l'exclusion de tous aultres juges locaux, mesme que les placants et privileges militaires deffendent absolument que semblables personnes soyent traictez pardevant aultres juges,

que celluy de la justice militaire; si venons vous requerir messieurs affin qu'il vous plaise en faveur de justice de remettre, entre les mains du Cap^{ne} de camp porteur de cestas, avec les informations et aultres actes resultants a leur charge, affin de par nous estre procedé contre iceulx, comme en justice sera trouvé convenir, et esperants que n'y serat faict aucun obstacle, seront a toujours pareillement pretz à vous servir, en estant aussi requis, et demeurent messieurs votre tres humble serviteur.

(Signé) P. FIERLANTS.

A messieurs les escontette bourgmestre, chevins et conseil de la ville de Turnhout.

H.

Eersamen goeden heere ende vriendt,

Alsoo de tegenwoordige gestellenisse van de gemeyne saecken vereyscht, dat alle de goede ondersaten ende leden van desen lande ende hertochdomme van Brabant tsaemen wercken, elck naer syne macht, om op te brengen allen tgene mogelyck is tot hunne eygen welvaert en conservatie, en dat wy niet en connen twyfelen oft die van het quartier van Turnhout innesiende den tegenwoordigen uyttersten noodt, sullen hebben eene particuliere genegentheyte volgens hunne gewoonelycken yever ten dienste van Syne Majt. om te consenteren ende op te brengen, eene redelycke somme by forme van avance op het lest geproponeert subsidie, waervan men ierstdaeghs verhoft te becommen een absoluet besluydt. soo hebben wy goet gevonden van onzen twegen te senden eenige gedeputeerde naer de goede stadt van Antwerpen, om met ulieden en alsulcke andere als het voors. quartier van Turnhout sal goetvinden benefens ulieden te committeren, daerover te handelen op den

6 deser ten huysen van onsen rentmeester binnen de voors. stadt, de vs. onse gedeputeerde sullen hun alsdan smorgens vroeck aldaer laeten vinden. Verhopende dat Ul. middeler tydt d'affeiren soo sal disponeren over het voors. quartier datter sal wesen volcomen commissie en authorisatie, om over tgene vs. is te maecken ende te sluyten eene vruchtbaere resolutie, ende ons oock tselve particuliereyck be-trouwende van Ul. gewoonelycken iever ten dienste van S. M. blyven wy cersamen goeden heere en vriendt.

Ul. seer geaffectioneerde die staten van den lande en hertochdomme van Brabant. Door orde van de selve heeren
(Get. J. BOTTON.

Brussel, den 1 Meert 1668.

Aen den schouteth van den lande en 't quartier van Turnhout.

I.

Op den beschryven van den heere schouteth syn op den heeren huys gecompareert enz., enz., enz., alle gecommiteerde van den quartier van Turnhout.

Aan de welcke den heere hoofd-schouteth heeft voorgelesen (bovenstaende missive), en is geresolveert dat uyt ieder quartier soo van toost als west alsmede van dese stadt een gequalificeert persoon sal worden gecommiteert naer Antwerpen, om op den 6^e deser maendt Meert ten huysen van heere rentmeester Parys te verschynen en aldaer te doen ingevolge de vs. brieven alle billycke en redelycke offers tot behoef van Syne Majesteyt oft tot conservatie van dese lande, soo en gelyck andere naerburige quartieren van Antwerpen, dat sullen mede te raede vinden te be-

hooren, met expressen last nochtans in desen niet te consenteren, in eenige somme van gelde, waer door d'acte van exemptie der logeringe van de volcken van oorlogen ende redemptie van dyen soude worden eenichsints gekreynekt, ende ten opsichte van het selve beneficie de ingesetenen van dese stadt ende dorpen toebehoorende aen haere Hoocheyt, soudén worden beswaert, maar dat den wille van S. M. en tegenwoordigen Gouverneur van dat de vs. ingesetenen ten opsichte van onse genaedige vrouwe sal worden naegecomen.

Ende syn tot desen eynden beneffens den heere hoofschouteth van wegens dese stadt gecommiteert.

Ende wegens d'oost quartier den licentiaet Pauli schouteth van Bael.

Ende wegens 't west quartier Peeter Steenhuysen, schouteth van Lille.

K.

11 AUGUSTI 1668.

EXTRACT uit het resolutie boeck.

Voorders heeft den heere Schouteth geproponeert dat op den 28 deser is den geborte dach van haere Hoocheyt die prinsesse d'Orange en wel redelyck te wesen van aan haere gemelde hoocheyt eenige vereeringen te doen, considerende de beneficiën aan deze stadt en lande van Turnhout be-thoont en genoten door d'intercessie van haere Hoocheyt.

Is geresolveert by de voors. gecommiteerde dat men haere Hoocheyt als vrouwe van Turnhout op haeren ge-boortedach nu aanstaande op den 28^e dezer sal congratuleren, door eenige manufacturen, tsy in lynwaad oft tycken ter somme van dry hondert gulden luttel min oft meer.

L.

8 MEI 1768.

Op de convocatie van joncker Carolus De Fierlant hoofschouteth syn ter schepene caemer gecompareert die heeren schepenen, gesworens en gecooitend uyt de gegoydens aen de welke door den heere convocant is te kennen gevende dat den grave de Pestre aen hem heeft laeten weten dat hy van Weenen tot Brussel is gearriveert dat den selven heer heeft gecoght de heerlykheyte ende hertoghdomme deser stadt ende alvolgens dat ditto heere behoort uyt naeme deser gemeynthe daer over gefeliciteert te worden waer op hy heer convocant ul. resolutie is versoeckende.

Waer op eenpaerlyck is geresolveert te committeren gelyck gecooitend worden mits desen den heere convocant ende den president schepene om uyt naeme deser gemeynthe sigh te transporterén naer Brussel ende aldaer uyt naeme deser gemeynthe den voors. heer te complimenteren en de feliciteren ende te bewyzen dhomagie ten sulcken cas gebruyckelyck.

Aldus geresolveert dezen ut ante.

(Volgen de handmerken.)

M.

3 JUNY 1768.

Op de convocatie van Jon^r Carolus de Fierlant hoofschouteth dezer stadt syn ter schepene caemer alhier gecompareert den heere convocant die heeren schepenen, gesworens ende gecommiteerde uyt de gegoydens dese onderteekent hebbende aen de welke den heere convocant

is te kennen gevende hoe dat syne Excellentie den hertogh van Sylva Tarouca onsen hertogh goetgevonden heeft van dese syne Baronie nu hertoghdomme te vercoopen aan den heere de Pestere grave van Seneffe dat den voors. heere binnen ettelyke weken slaet plechtige possessie te nemen van de selve, dyensvolgens dat behoorde versorgt te worden om te prepareren het present gelyck aan de voorgaende nieuwe heeren is geschiedt mitsgaeders behoorde gereguleert te worden op wat maniere de inhaelinge sal geschieden.

Waer op is geresolveert te doen prepareren twee seyde tycken, twee stucken fyn lynwaert ende eenige canten alles op den voet ende maniere gelyck aan de voorgaende heeren is vereert, tot het maecken van welcke twee tycken gecommiteert wordt onze mede schepenen Adrianus Van Pelt, ende tot het besorgen van de canten en lynwaert wordt gecommiteert Sr Symon Plasmans gecommiteerde uyt de gegoydens wordende deselve gecommiteerde versoght van alles soo modicq te besorgen als 't immers doenelyck is, aengaende de voordere punten is reherges genomen tot op Maendagh naer middagh twee uren.

Actum enz. (Volgen de handmerken.)

N.

6 JUNY 1768.

Ingevolge genomen reches van den 3 deses soo syn ter schepene caemer alhier gecompereert den heere hooft schouteth, die heeren schepenen, gesworens en de gecommiteerde uyt de gegoydens deze onderteekent hebbende, aen de welcke wordt geproponceert de resolutie genomen op heden door de gecommiteerde van het hertoghdom by welcke

de selve hebben verclaert dat sy sullen contribuieren in het present van den heere de Pestere te vereeren eene somme van hondert ducats sonder voorder, dan alsoo die somme in verre na niet can egalieren aan hun quote in het geheel present zoo geeft den heere hooft schouteth UEd. te bedencken oft wy die geoffereerde somme soude aenveerden of niet. Waer op is geresolveert van de voors. hondert ducats te aenveerden ende de selve te employeren tot het coopen van het lynwaert.

Voorders alsoo die van het hertoghdom nopende de inhaelinge van den heer Sigh niet en willen bemoeien vervolgens soo dient als nu beraemt te worden op wat voet dese gemeynthe de inhaelinge soude reguleren.

Waer op is goetgevonden van ten dage van het arrivement den heere in te halen met alle de gulden van de jurisdictie onder het luyden van de groote clocke ende het losbranden van het groot geschut onder het spelen van den beyaert ende savonts eenige peestaecken te branden ende het stadhuys met flambeeuwen te eluminieren ende te ordonneren dat alle de borgers savonds de huysen te luminieren mitsgaeders aen den heere op het arrivement een aem wyn voor den wyn van eeren te presenteren alsmede ten dage als ditto heere de possessie sal genomen hobben den *Te Deum* te laten singen alles onder het luyden als voors.

Voorders wordt alhier overgeleydt een request wegens den borgemeester J. F. Van Pelt, waer by hy te kennen is gevende hoe dat hy alreede heeft verschoten ende tsynen roystre heeft moeten lighten 10322-12, ende dat hy nogh penningen sal moeten lighten waar over hy vorseeckering van behoorlycke vergoedenisse is versoeckende.

Waer op is geresolveert dat over de penningen die hy alreede heeft moeten lighten en verschieten behoorlycke

vergoedenisse sal geschieden gelyck int doen van syne reeckeninge sal bevonden worden te behooren ende in cas nogh eenighe souden moeten gelicht worden buyten verwagtinge dat daer op sal regard genomen worden naer circumstantie van saecke dogh alcer deselve te lichten dat hy sal gehouden syne collecteurs te sommeren ende met recht te praemen waer toe hem sullen gesubministrert worden de noodige executoriën, dat oock den eersten Sondagh naer St Jan sullen afgelesen worden 10 reele en 35 personele beden.

Aldus gedaen ende geresolveert desen ut ante.
(Volgen de handmerken)

O.

4 AUGUSTI 1768.

Op de convocatie van den president schepenen G. De Wilde syn ter schepene caemer alhier gecompareert die heeren schepenen, gesworens ende gecommiteerde uyt de gegoydens tot hetgene naerbes. specialyck geconvocert blykens het relaes der bodinne, aen de welke de convocant is overleggende, het schriftelyck advies van de heeren Charlier; Reniers en Bodry, advocaten, enz., nopende het veranderen van het magistraet ende de privilegiën dien aengaende aen de gemeynte competerende alles ingevolge het mondelinge resolutie, waer op alsnu resolutie wordt versoght.

Waer op eenpaerlyck is geresolveert, naer dat het voors. advies met de stucken daer toe relatief openbaerlyck was voorgelesen, van de privilegiën der gemeynte ingevolge het voors. advies stiptelyck te mainteneren ende in cas den nieuwen heer iedt contrarie soude comen te intenteren sigh

te gedraegen volgens den voors. adviese, ende in cas hy de schepenen ende gesworens viâ juris soude attaqueren, daer tegens op het craghtigste te oppeneren, constituerende in dien gevalle, voor als nu voor alsdan den procureur Van Noeteren tot het vervolg der saecke met craght als ten sulcken cas dienende.

(Volgen de handmerken).

P.

31 AUGUSTI 1768.

Op de convocatie van Jon^r Carolus de Fierlant, hooftschouteth deser stadt, syn ter schepene caemer gecompareert die heeren schepenen, gesworens en gecommiteerde uyt de gegoydens aen de welke den heere convovant is overleggende den brief dan den heer Van den Broeck, by welke den selven heere dese gemeynte is bedanckende als dese als advocaet gedient hebbende mits syne promotie tot tweeden pensionnaris der stadt Brussel dyen regarde datter eenen anderen advocaet in desselfs plaetse moet gecosen worden waerop UEd. resolutie wordt versoght.

Waerop eenpaerlyck is geresolveert van tot advocaet deser gemeynte te assumeren dh^r advocaet Charlier met maght als ten sulcken cas dienende gelovende en verbindende als naer recht.

(Volgen de handmerken)

Q.

By de keyserinne douairiere ende koninginne. Alsoo door de continuele regens ende het quaed weder den tegenwoordighen oost merckelyck is verachttert, ende

dat 't niet mogelyk en is de velden te ontblooten voor den gewoonelyken tydt der openinghe van de jaght gefixeert op den 10 Augusti, zoo is 't, om te voorkomen de schaede die daer door soude veroorsaect worden tot groote prejuditie soo van de eygenaers als huerlinghen der landen, dat wy by advies van onsen raede geordonneert in Brabant, ende ter deliberatie van onzen seer lieven ende seer-beminden schoonbroeder ende eosyn, Carel Alexander, Hertogh van Lorreynden ende van Bar, bestierder van het grootmeesterschap in Pruyssen, grooten-meester van het Duyts-Order in Duytslandt ende in Italien, veldt-oversten van de legers van het H. Rooms-Ryk en van de Onse, onsen, stadthouder, gouverneur ende capiteyn generael van onse Nederlanden, goetgevonden hebben te verelaeren soo wy doen by desen, dat de openinghe der jaght voor dit jaar alomme binnen desen landen sal geschieden den eersten september toekomende, waer naer een iegelyck sich sal hebben te reguleren, op de penen by onze placarten gestatueert. Gedaen tot Brussel den 27 July 1768.

(Gel.) F. LANNÉ.

R.

Messieurs,

Je croirois ne pas assez correspondre aux temoignages d'attachement que vous m'avez donnez si je ne vous exprimois pas encore une fois combien, j'y ai été sensible et vous pouvez être assurez que rien ne les effacera jamais de ma mémoire, et que je les regarderai comme un engagement contracté par moi de concourir en toutes choses a

tout ce qui sera pour le vray bien et avantage de la ville en particulier, et de ses habitants en général.

Les presens qu'elle m'a fait, seront toujours à mes yeux comme un souvenir que ses fabriques faisant la partie essentielle de son soutien, exigent de ma part une attention plus suivie pour contribuer à les maintenir dans l'état florissant où elles sont à present : et j'espère que vous en verrez des preuves à la suite J'ai l'honneur d'être très parfaitement.

Votre très humble et très affectionné,

(Signé) DE PESTRE, Comte de Seneffo et de Turnhout.

Bruuxelles, le 12 septembre 1768.

S.

Kopy van den brief van den Hertog Sylva Tarouca, meldende den verkoop van de Heerlijkheid Turnhout.

Aiant trouvé bon de vendre ceder et transporter ma terre et Seigneurie de Turnhout à Messire Julien Guillain de Pestre comte de Seneffo etc. je vous fais la presente pour vous en informer, et pour vous decharger du serment que vous m'avez preté comme Seigneur territorial de Turnhout, voulant qu'en cette qualité vous reconnoissiez le dit Julien Guillain de Pestre comte de Seneffo.

Vienne le dix neuf juillet 1768.

Votre bon ami et serv^r.

(Signé) LE DUC DE SYLVA TAROUCA ET DE TURNHOUT.

T.

Messieurs,

J'ai reçu la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire le 10 de ce mois : je ne puis qu'approuver et louer les sentimens que vous y marquez de ne préjudicier en rien à mes droits, et de maintenir en même tems ceux de la communauté : rien n'est plus conforme à ma façon de penser et à votre serment, et quoique je ne sois pas tenu par un serment, je vous proteste que je renoncerois plutôt à mon projet si je n'étois pas persuadé que la culture des bruyères est le plus grand bien qu'on puisse faire à la communauté car si vous considerez que la culture d'un bonnier doit coûter au moins cent et cinquante florins de main d'œuvre que l'entretien de ce bonnier en culture coûte quinze florins par an, que tout cet argent doit être repandu parmi vos habitans, vous ne trouverez pas que le maigre avantage d'un mauvais paturage, et d'un chauffage dont il n'y a que les paysans qui font usage et qui au total n'est évalué qu'à un florin par bonnier, puisse en aucune façon balancer ceux de la culture.

Vous êtes trop judicieux pour ne pas voir que le nombre actuel de vos paysans ne suffiroit pas à beaucoup pres pour entretenir toutes les terres en culture et que par consequent cette culture entraîne de nécessité la population après elle : les avantages de l'augmentation de la population sont si frappans pour tous pays et pour le vôtre en particulier qu'il est inutile de vous les rappeler. Si on considère d'ailleurs que le grain est la denrée de première nécessité, que votre territoire en produit à peine pour nourrir le tiers de vos habitans, que peut on faire de plus essentiel pour eux que de leur en procurer ?

Mais pourquoi vous rappeler ces raisons, il en est bien d'autres aussi essentielles que vous connoissez aussi bien que moi, et si vous rentrez en vous même, vous devrez avouer qu'il n'y a que des raisons d'interet particulier qui peuvent induire à s'opposer à la culture des bruyères. Pas une de celles alléguées par les adhérez dans leur resolution du 9e septembre n'est de quelque poid, ce sont aussi les uniques qui pourroient souffrir quelque petite chose de cette culture : j'avoue qu'étant possesseurs de terres leurs fermiers n'auroient plus l'agrément d'avoir devant leur ferme qui souvent ne contient que quelques bonniers, des centaines de bonniers à leur bienséance, mais je voudrois bien entreprendre de leur prouver qu'ils s'en trouveront dedommagés par la suite, et si cela n'étoit pas, le peu d'avantage particulier qui leur en revient doit il contre balancer le bien immense qui resulteroit, pour le public, de la culture ?

Si mon interet seul me faisoit agir, vous ne me verriez pas si ardent, mais le bien public y est joint et c'est un motif bien puissant.

Ceux de vous qui ont cultivé quelques bruyères savent par experience que ce n'est pas tout profit, et qu'on achette souvent des terres cultivées à moindre prix qu'il n'en coûte pour les cultiver.

J'en suis persuadé moi-même par le peu que j'en ai achetté cependant j'attendrai la resolution ulterieure que vous me promettez, et jusqu'à ce tems je ne ferai aucune démarche vous assurant que je n'ai rien de plus à cœur que de vous convaincre des sentimens avec lesquels je ne cesserai d'être

MESSIEURS

Votre très humble et très affectionné serviteur

(Signé) DE PESTRE COMTE DE SENEFFE ET DE TURNHOUT.

à Senèffe le 16 Octobre 1768.

V.

Messieurs,

Avant de répondre pertinemment à la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire, je vous prie de vouloir bien me communiquer en vertu de quel titre ou concession la ville de Turnhout se croit en droit de planter sur les chemins et de l'interdire au Seigneur, et de m'en envoyer une copie simple.

J'ai appris avec douleur que le St Geerts, votre clerc juré avoit été en cette ville sans me voir et que le bruit s'étoit répondu que vous alliez entrer en procès contre moi.

Je scai, Messieurs, que votre serment vous oblige à conserver les droits de la communauté même contre moi lorsque je voudrois les enfreindre, et comme le même serment vous oblige à soutenir mes droits, hauteurs, et prérogatives également contre la communauté lorsque celle cy voudroit les usurper, et à plus forte raison de ne pas les usurper vous même pour elle, j'imagine qu'il peut exister des titres ou concessions que je ne connois pas, et s'il y en a, loin de m'opposer aux droits de la communauté, je me ferai un vrai plaisir de les soutenir et de m'y conformer.

Vous pouvez être persuadé que je suis aussi ferme dans la résolution de ne pas empiéter sur les droits de la communauté, que dans celle de maintenir les miens.

Et sur ce pied je ne m'attens pas que vous interrompiez l'ouvrage commencé et qu'il faut nécessairement faire en cette saison de planter sur le chemin allant de Lokeren à Grootenhout, et la présente vous sert d'assurance que je n'en infererai jamais aucune conséquence quelconque

contre la communauté, de sorte qu'elle et moi resterons positivement dans les droits que nous avons d'ailleurs, et s'il survenoit (dont Dieu nous preserve), un procès entre elle et moi pour le droit de planter sur les chemins, et que je sois condamné, alors j'agréerai les conditions que la communauté jugera raisonnables d'imposer telles qu'elle a proposé au duc de Sylva Tarouca.

Il en sera de même si vous me fournissez des titres suffissans pour me convaincre que le droit que la communauté pretend lui appartient.

Vous devez bien juger que sans cela les conditions imposées à ce planté ne sont pas acceptables.

Je vous fournis le moyen d'en laisser continuer la besogne sans vous préjudicier, et j'espère que vous aurez cette attention.

J'ai trouvé effectivement le projet que vous m'envoyez pour la cession du droit d'usage que vous avez sur les bruijères plus acceptables, en ce que vous faites une cession *du droit de la communauté* à sur les parties proposées sans expliquer quel droit, de quelle façon il est possible de contracter sans toucher à la question principale, et sans préjudicier aux prétensions de la communauté ni à mes droits sur la propriété, du fond mais comme il n'est pas possible de commencer cette besogne avant l'année prochaine, je remets à ce tems où j'espère être à Turnhout d'arranger avec vous cette affaire : en attendant j'ai l'honneur d'être.

Messieurs,

Votre très humble et très affectionné,

(Signé) DE PESTRE,

Comte de Senefte et de Turnhout.

Bruuxelles, le 17 novembre 1768.

U.

9 DECEMBER 1768.

Op de convocatie van den president schepene syn ter schepene caemer alhier gecomparceert die heeren schepenen gesworens en gecoilteerden uyt de gegoydens dese onder-teekent hebbende aen de welcke den convocant is te kennen gevende hoe dat de interdictie van voorts te planten op den nieuwen dyck achter Lokeren aen den heere rentmeester is geschiet, dat men daer over oock geschreven heeft aen d'hr Reniers tot Brussel den welcken van gevoelen is dat het verboth wel geschiet is, ende des niettegenstaende soo ist dat men verneemt dat den heer grave de Pestre niettegenstaende het voors. verboth wederom voortgaet met planten, waerop UEd. resolutie verzocht worden wat men daer in tot conservatie der gemeynts gerechtigheden sal doen.

Waerop eenpaerlijk is geresolveert van in gevolge den brief van d'hr Reniers de putten die alreede van wegens den heere grave op den voors. dyck gemaeckt syn om daar in te planten, toe te werpen ende ingevalle daer alreede soude geplant syn de plantagie om verre te werpen ende sulcks op heden sonder uytstel te effectuieren waer toe gecommiteert worden de heeren schepenen en aertmeesters.
